

VITENSKAPELIG
HØYSKOLE
Norwegian School of
Theology, Religion and Society

Prestens møte med barn i akutt sorg

Perspektiver fra nyere sorgteori og krisepsykologi

Maren Estendatter Græsli

Veileder

Førsteamanuensis Gry Stålsett

MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn,

AVH5065: Masteroppgave i teologi (30 ECTS), høst 2022

Antall ord: [23418]

Forord

Først vil jeg takke veilederen min, Gry, for god hjelp og faglige innspill. I tillegg vil jeg takke Kjersti og andre medstudenter for hjelp til å holde motivasjonen oppe, Trygve, Hege og mamma for god hjelp. Til slutt vil jeg takke mannen min, Matias, for tålmodighet og hjelp til å få tankene over på andre ting enn masterskriving.

Sammendrag

Avhandlingens problemstilling er: Hvordan kan presten møte og ivareta barn som har mistet en forelder på en måte som hjelper dem å tilpasse seg tapet? Fokus rettes mot fire berøringshendelser mellom presten og barn i sorg; dødsbud, syning, sørgesamtale og gravferd.

Delspørsmål er:

1. Hvilke dokumenter regulerer prestens møte med barn i sorg i begravelsesuken?
2. Hvordan kan kirken og presten bidra i den akutte sorgfasen for barn som har mistet en forelder?
3. Hvordan kan presten anvende perspektiver fra den reviderte versjonen av toprosessmodellen for å hjelpe barn i sorg?

Teorien i avhandlingen er Stroebe & Schuts (2015) reviderte toprosessmodellen (DPM-R) for tilpasning til tap i en familiekontekst. Metoden er et narrativt litteraturstudium av forskning og praksis innen sorgteori, krisepsykologi og praktisk teologi.

Presten møter etterlatte ved dødsbud og gravferd. Det fins få dokumenter om hvordan disse situasjonene kan tilrettelegges for barn, noe som peker på at Kirken har taus kunnskap. Utover dette reguleres prestens møte med sørgende av lover og Kirkens dokumenter. Kirkens holdning til barn skal preges av barns rett til medvirkning. Ved å ha kunnskap om barns sorg, og anerkjenne barn som fullverdige sørgende, kan presten veilede foreldre til å inkludere barn i ritualer og forberedelser. Dødsritualer som gjøres forutsigbare og forståelige kan ha kosmologiske-, terapeutiske- og sosiale funksjoner for barn. DPM-R kan hjelpe presten å forstå og forklare etterlatte hvordan individets- og familiens sorgprosesser påvirker hverandre.

Presten kan møte og ivareta barn under dødsbud ved å ha kunnskap om barns følelser, forståelse, behov og informasjonsbehov. Ved å inkludere barn i sørgesamtalen, tas barnet på alvor som sørgende, og familien kan snakke sammen om tapet. Ritualer som syning og gravferd kan bidra til tilpasning dersom barnet forberedes tilstrekkelig, støttes underveis og etterpå. Presten kan støtte forelderen som fasiliterer barnets sorgprosess, ettersom at familiemedlemmers sorgprosesser påvirker hverandre.

Forkortelser

BUAK «Barn og unge i akutt krise»

Dnk Den norske kirke

DPM Dual Process Model, toprosessmodellen

DPM-R Dual Process Model Revised, den reviderte toprosessmodellen

[Min overs.] Min oversettelse

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Innledning til tema.....	1
1.2	Plassering i fag- og forskningsfelt.....	2
1.3	Problemstilling og avgrensning.....	6
2	Teoretiske perspektiver.....	8
2.1	Dokumenter om prestens møte med barn i akutt sorg.....	8
2.2	Sorgteori.....	11
2.2.1	Historisk riss av psykologisk sorgforståelse.....	11
2.2.2	Toprosessmodellen (DPM).....	12
2.2.3	Den reviderte toprosessmodellen (DPM-R).....	14
2.3	Psykologiske perspektiver på barn i sorg.....	15
2.3.1	Barns sorgprosess.....	15
2.3.2	Barns reaksjoner på tap.....	16
2.3.3	Barns opplevelse og forståelse av tap.....	17
2.3.4	Kompliserende faktorer for barns sorg.....	18
2.4	Ritualer.....	20
2.4.1	Ritualenes funksjoner.....	21
2.4.2	Skal barn delta i ritualer?.....	23
2.4.3	Forberede barns deltakelse i ritualer.....	25
3	Metode og materiale.....	28
3.1	Metode for avhandlingen og spissing av problemstilling.....	28
3.2	Materiale.....	30
3.3	Metode for analyse 1.....	32
3.4	Metode for analyse 2.....	33

3.4.1	Litteratursøk og inkluderte studier	35
3.4.2	Pålitelighet og analysens begrensninger.....	37
4	Analysene	37
4.1	Analyse 1	37
4.1.1	Dokumentet «Barn og unge i akutt krise» (BUAK).....	38
4.1.2	Dokumentet «Sjekkliste ved dødsbud»	40
4.1.3	Oppsummering av analyse 1.....	42
4.2	Analyse 2	42
4.2.1	Artikkel én: Howell og kolleger (2015)	42
4.2.2	Artikkel to: Bergman og kolleger (2017)	44
4.2.3	Oppsummering av analyse 2.....	46
5	Rammebetingelser for presters møte med barn i akutt sorg	46
5.1	Barns følelser og forståelse.....	47
5.2	Informasjon til barn og barns behov.....	49
5.3	Kirkens utfordring når det gjelder taus kunnskap.....	51
6	Kirkens og prestens bidrag i akutt sorgfase.....	52
6.1	Prestens bidrag.....	52
6.1.1	Kommunikasjon.....	53
6.1.2	Sørgesamtale.....	54
6.2	Kirkens ritualer	56
6.2.1	Ritualenes kosmologiske funksjon	57
6.2.2	Ritualenes terapeutiske funksjon	58
6.2.3	Ritualenes sosiale funksjon	58
6.2.4	Involvering og forståelighet.....	59
7	Anvendelse av toprosessmodellen i møte med barn.....	60
7.1	En modell for familiesorg?	62
7.2	DPM-R med eksempler fra barns sorg	64

8	Oppsummering og konklusjon.....	66
8.1	Oppsummering	66
8.1.1	Delspørsmål 1	66
8.1.2	Delspørsmål 2	68
8.1.3	Delspørsmål 3	69
8.1.4	Konklusjon.....	70
8.1.5	Oppgavens svakheter og implikasjoner for videre forskning.....	71
9	Litteratur	72
10	Vedlegg.....	81
10.1	Vedlegg 1: «Barn og unge i akutt krise»	81

1 Innledning

1.1 Innledning til tema

I Norge dør i overkant av 40 000 mennesker årlig (Statistisk Sentralbyrå, 2022b). Når mennesker mister en nærstående, leder det til sorg (Kristensen, 2021, s. 15). I Norge er Senter for krisepsykologi i Bergen et nasjonalt kompetansesenter som er viktig for forskning og støttearbeid innen tap og sorg (Sandvik et al., 2018, s. 35). Psykologspesialistene ved senteret, Pål Kristensen og Atle Dyregrov og sosiolog, professor og tidligere forsker ved senteret, Kari Dyregrov definerer sorg som følelsesmessige reaksjoner som følge av et dødsfall (Kristensen et al., 2021, s. 23). Noen får sin første tapsopplevelse allerede som barn. Psykolog J. William Worden (1996) hevder at å miste en forelder innebærer en stor belastning for de fleste barn og forandrer kjernen av barnets eksistens (Worden, 1996, s. 9). Psykologspesialist Atle Dyregrov og førsteamanuensis Martin Lytje (2021) ved Senter for krisepsykologi beskriver tap av forelder som et dobbelt tap, hvor barnet både mister en viktig omsorgsperson og livsledsager i barndommen, og all fremtidig omsorg og veiledning forelderen ville gitt. Voksne som støtter barn gjennom sorg kan ha en avgjørende betydning for barnet, både på kort sikt, og for å bli en fungerende voksen (Dyregrov & Lytje, 2021, s. 12).

Ikke alle barn mestrer tapet og forandringene i livet som er konsekvenser av tapet (Dyregrov, 2021, s. 91). Forskning viser til at tap av forelder kan gi både psykiske- og atferdsmessige plager som komplisert sorg, post-traumatisk stresslidelse, depresjon, selvskading, selvmordsforsøk og alkohol- eller rusavhengighet (Jiao et al., 2021, s. 889). Dyregrov og Lytje (2021) viser til forskning som viser at det for barn som mister foreldre får spesielt store konsekvenser både i tiden rett etter tapet, og inn i voksenlivet (Dyregrov & Lytje, 2021, s. 57). Fordi man trodde at barn hadde begrenset kapasitet til å sørge, ble barns sorg lenge ikke anerkjent. De ble utelatt fra samtaler og ritualer i forbindelse med dødsfall til en av sine nærmeste (Dyregrov, 2021, s. 91). Etter andre verdenskrig ble barn gradvis mer skjermet for døden i takt med institusjonaliseringen av døden i Norge. De siste 25 årene har denne tendensen snudd (Søfting et al., 2016, s. 143).

I 2021 var antallet døde i Norge 42002, hvorav 83,9% av alle gravferder var kirkelige seremonier (Statistisk Sentralbyrå, 2022b; 2022a). Gravferder er et viktig møtepunkt mellom kirken og befolkningen, og i 2021 hadde kirkelige gravferder 1 678 518 deltakere (Den norske kirke, 2022, s. 14). Den norske kirke har et særlig ansvar for mennesker i kriser (Kirkerådet, 2022). Ifølge Den norske kirke, har kirkens ansatte «utdanning og erfaring i å møte mennesker i mange ulike sorgsituasjoner» (Den norske kirke, 2023b). I tjenesteordning for menighetsprester (2022, § 2) er det nedfelt at presten er ansvarlig for å forberede og forrette kirkelige handlinger og gå med dødsbud. Ifølge professorene i praktisk teologi, Tone Stangeland Kaufman og Lars J. Danbolt (2020), består prestatjenesten av *berøringshendelser* mellom kirkens ansatte og mennesker i gjennomgripende livssituasjoner (Kaufman & Danbolt, 2020, s. 13). Prester kan møte barn i en tidlig fase av sorgprosessen i berøringshendelsene *dødsbud, syning, sørgesamtale og gravferd*.

Tap av forelder kan være en belastning som gir konsekvenser inn i voksenlivet. Kristensen og kolleger (2021) holder frem at ritualer som syning og gravferd kan hjelpe den sørgende å akseptere dødens endelighet, noe som er en forutsetning for å mestre tapet (Kristensen et al., 2021, s. 34). Når flere barn deltar i ritualer, gir det et behov for at prester har kunnskap om å ivareta barn i sorg. Støtte fra voksne kan bidra til mestring, eller tilpasning, til tapet. Tema for avhandlingen er hvordan presten kan møte og ivareta barn som har mistet en forelder på en måte som hjelper barnet å tilpasse seg tapet.

1.2 Plassering i fag- og forskningsfelt

Avhandlingen har sin forankring i, og retter seg mot forskningsfeltet innen praktisk teologi. Professor i sjelesorg, Tor Johan Grevbo, definerer praktisk teologi som: «metodisk teologisk refleksjon i møtet mellom den kristne tradisjon, samtidens utfordringer og de konkrete (mellom)menneskelige erfaringer med sikte på å ledsage kirkens gjerning i verden kritisk og konstruktivt.» (Grevbo, 2006, s. 25). Praktisk teologi består av deldisipliner som sjelesorg og religionspsykologi (Kaufman & Danbolt, 2020, s. 10). Sjelesorg kan forstås som samtaler med åpenhet for det religiøse om eksistensielle temaer mellom en person og en representant for kirken (Grung et al., 2016, s. 39).

En undersøkelse gjort av Grung og kolleger (2016) viser at majoriteten av prester ser på mange sørgesamtaler som sjelesorg (Grung et al., 2016, s. 31-32). Religionspsykologi kan defineres som: «et fag- og forskningsområde der det tas i bruk forskjellige slags psykologiske teorier og metoder for å studere tro og livssyn som erfaring, atferd og funksjon.» (Danbolt, 2014, s. 18). I presteyrket interagerer kirkelige tradisjoner med menneskers erfaringer (Kaufman & Danbolt, 2020, s. 13). Professor i praktisk teologi og religionspsykologi Lars J. Danbolt skriver at død og sorg alltid har vært sentralt i teologien. Det praktisk-teologiske perspektivet på sorg kommer fra et bibelsk oppdrag om å «gråte med de gråtende» (Rom 12,15) og «trøste de sørgende» (Matt 5,4) (Danbolt, 2010, s. 311).

Det er gjort lite forskning på hvilken oppfølgingshjelp sørgende barn trenger (Dyregrov & Dyregrov, 2016, s. 2). Sosialantropolog Gunn Helen Søfting, Atle Dyregrov og Kari Dyregrov (2016) ved Senter for krisepsykologi hevder at det fins lite forskning på barns deltakelse i ritualer. Brorparten av eksisterende studier anbefaler barns deltakelse, fordi det kan hjelpe barns sorgprosess, mens en mindre andel studier har påvist symptomer på angst og atferdsrelaterte problemer hos barn som deltar i begravelser (Søfting et al., 2016, s. 142). Barns sorg er et kunnskapsfelt i utvikling (Dyregrov & Lytje, 2021, s. 11). Dette peker både på et behov for flere praktisk-teologiske studier om barn i sorg, og at prester følger med på kunnskapsfeltets utvikling.

Fagpersoner ved Senter for krisepsykologi har mye klinisk erfaring og gjort mye forskning på barn i sorg (Sandvik et al., 2018, s. 35). Dyregrov og Lytje (2021) hevder at retningslinjer for og forskning på barnesorg har vært preget av voksnes perspektiver på hvilken hjelp barn trenger, men at det har blitt vanligere å inkludere et barneperspektiv de siste tjue årene. Mange voksne ønsker å ta ansvar for og hjelpe barn i krise gjennom å ta valg for dem. Deres erfaring fra klinisk praksis tilsier imidlertid at de fleste barn ønsker å medvirke i planleggingen av oppfølgingstiltak og ritualer (Dyregrov & Lytje, 2021, s. 15-16). Danbolt (2010) holder frem at praktisk teologi har fått verdifulle perspektiver på sorg fra psykologien (Danbolt, 2010, s. 312). Førsteamanuensis i praktisk teologi, Anne Austad (2017) viser til at det har skjedd en forskyvning i vestlig sorgforståelse fra å se på sorg som noe intrapsykisk i individets indre, til å inkludere mellommenneskelige perspektiver (2017, s. 9-10).

Anne Austad (2017) hevder at det er en nær sammenheng mellom sorgforståelse, sorgmodeller og praksis (Austad, 2017, s. 9-10). Dette kan tyde på at hvordan en prest møter barn i sorg vil preges av prestens sorgforståelse. Psykologiprofessorene Margaret Stroebe og Henk Schut (1999) tar til orde for å inkludere interpersonlige elementer i sorgforståelsen, ettersom individer sjelden sørger alene. De utviklet toprosessmodellen (The Dual Process Model) for mestring av sorg (Stroebe & Schut, 1999). Psykologspesialist Oddbjørn Sandvik og kolleger (2018) holder frem at toprosessmodellen gir en nyansert beskrivelse av sorgprosessen og har en sentral plass som grunnlag for forskning på sorg. De hevder også at: «To-prosessmodellen er den viktigste teori- og begrepsrammen på sorgfeltet i dag» (Sandvik et al., 2018, s. 37). Toprosessmodellen har blitt videreutviklet flere ganger. Avhandlingen vil ta utgangspunkt i den reviderte versjonen (2015) som beskriver individets sorg i en familiekontekst, for å se hvordan den kan brukes til å beskrive barns tilpasning til tap (Stroebe & Schut, 2015, s. 873).

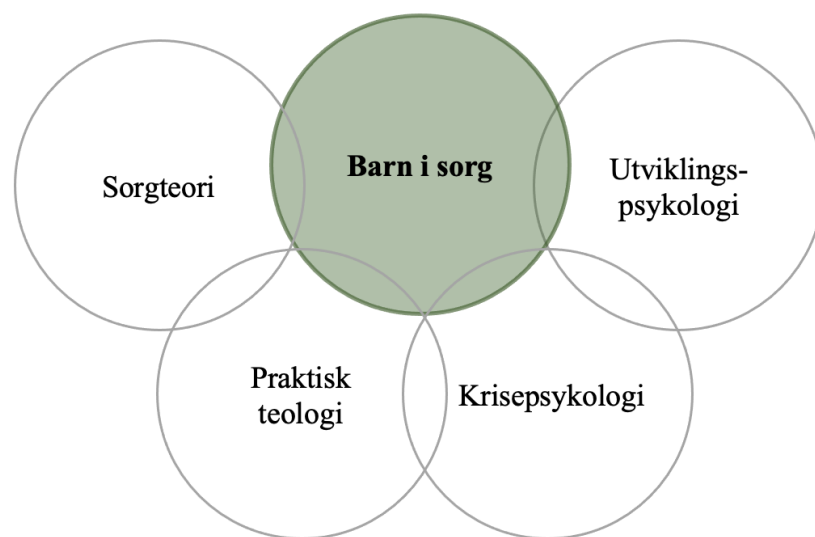
Flere masteroppgaver er skrevet om kirkens ansvar og møte med barn i sorg. Benedicte Jørgensens (2012) masteravhandling i diakoni er et litteraturstudium av kirkens diakonale arbeid med barn som sørger etter tap av en forelder (Jørgensen, 2012). Til forskjell fra Jørgensen avhandling, vil denne avhandlingen ha hovedfokus på prestens rolle og begravelssøken. Diakonistudenten Inga Mari Ramsfjell-Kind (2011) intervjuet seks kirkelig ansatte om deres erfaringer med barn som hadde mistet en nærstående. Hun peker på at diakoner og presters personlige erfaring, engasjement, kunnskap og interesse ser ut til å avgjøre om barn som har mistet nærstående får et sorgtilbud på lik linje med voksne (Ramsfjell-Kind, 2011, s. 81).

I en masteravhandling i praktisk teologi, konkluderer Unni Sveistrup (2016) med at kirken, som er involvert flertallet av gravferder i landet, har en unik mulighet til å hjelpe barn med nære tapserfaringer. Alle fire informantene i avhandlingen ga uttrykk for at det er ensomt å være barn i sorg. Sveistrup holder frem at kirkens ansatte kan legge til rette for, og bevisstgjøre foreldre på, å involvere barna i forberedelsene til gravferd (Sveistrup, 2016, s. 53, 55). Prestene Nils Åge Aune og Silje Kristin Meisals masteravhandling (2022) intervjuer prester om deres erfaringer med å gå med dødsbud. Informantene rapporterte om at de bare til en viss grad opplevde at de hadde fått tilstrekkelig kunnskap om å gå med dødsbud fra studiet og arbeidsgiver. Informantene fant sin egen vei til å overgi dødsbudskap gjennom å benytte

erfaring, allmennkunnskap og psykologiske perspektiver (Aune & Meisal, 2022, s. 84-85). Avhandlingene peker på at prester møter mange barn i sorg, og kan bidra til at de blir involvert i forberedelser og ritualer. De viser også at prester kan oppleve å ikke ha tilstrekkelig kunnskap om dødsbud, og at presters personlige kunnskap kan ha innvirkning på om barn får et tilbud likestilt med voksnes sorgtilbud.

Avhandlingens formål er å identifisere perspektiver fra nyere sorgteori, systematisere erfaringer og forskning fra krisepsykologi for å undersøke hvordan dette kan overføres til praksisfeltet for prestens møte med barn i sorg. I avhandlingen gjøres en narrativ litteraturgjennomgang som sammenstiller perspektiver fra blant annet krisepsykologi og sorgteori med praktisk-teologiske perspektiver, for å forsøke å bidra til en dypere forståelse av hvordan prester kan bidra til mestring av tapet av en forelder, i begravelsesuken. Dette vil kunne ut i implikasjoner for presters praktisk-teologiske tilnærming til barn ved dødsbud, syning, sørgesamtale og gravferd.

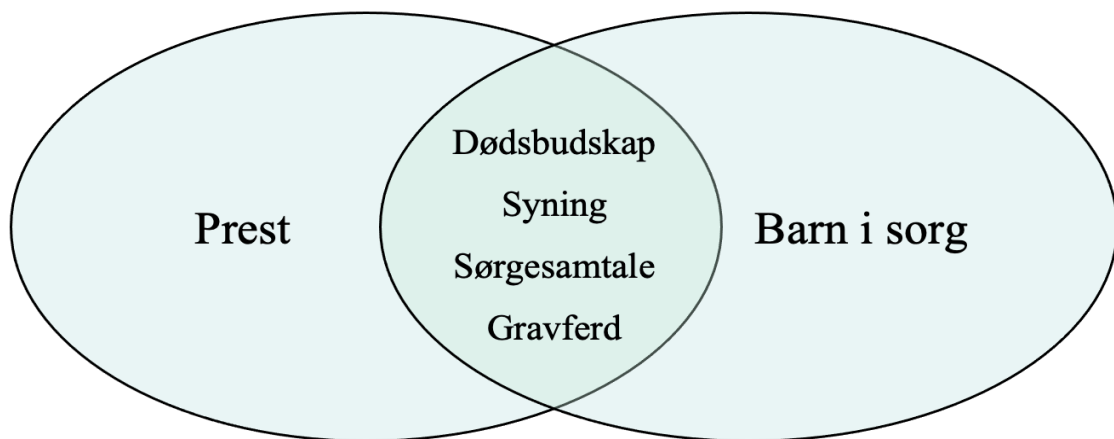
Figur 1: illustrasjon av fagfeltene avhandlingen har fokus på:

1.3 Problemstilling og avgrensning

Hovedproblemstillingen i avhandlingen er: Hvordan kan presten møte og ivareta barn som har mistet en forelder på en måte som hjelper dem å tilpasse seg tapet? Fokus rettes mot fire berøringshendelser mellom presten og barn i sorg; dødsbud, syning, sørgesamtale og gravferd.

Figur 2: Berøringshendelser mellom presten og barn i sorg.

Hovedproblemstillingen vil besvares ved å ta utgangspunkt i tre delspørsmål:

1. Hvilke dokumenter regulerer prestens møte med barn i sorg i begravelsesuken?
2. Hvordan kan kirken og presten bidra i den akutte sorgfasen for barn som har mistet en forelder?
3. Hvordan kan presten anvende perspektiver fra den reviderte versjonen av toprosessmodellen for å hjelpe barn i sorg?

I berøringshendelsene vil den etterlatte være i akutt sorg. Akutt sorg vil her forstås som umiddelbare reaksjoner på tapet som sjokk, nummenhet, uvirkelighet, intens tristhet, gråt eller sterk lengsel etter avdøde. Et sorgforløp beveger seg normalt sett fra akutt sorg til en gradvis orientering mot omverdenen og etter hvert mestring av sorgen eller tilpasning til tapet (Kristensen et al., 2021, s. 28-29). Hovedproblemstillingens ordlyd å hjelpe barn å tilpasse seg tapet sikter til å legge til rette for at bevegelsen mot tilpasning til tapet kan finne sted (Kristensen et al., 2021, s. 28-29). Barn som ikke tilpasser seg tapet, kan utvikle komplisert sorg (Dyregrov, 2021, s. 91-92). Som psykologisk begrep defineres ikke noe som komplisert sorg før etter seks måneder (Kristensen, 2021, s. 17).

Vektleggingen av berøringshendelsene medfører en avgrensning til barn i familier som velger gravferd i Den norske kirke, utenom dødsbud som kan gjelde alle. Avhandlingen avgrenses til å gjelde barn som har mistet en av to foreldre eller foresatte som bor sammen. «Barn» avgrenses til barneskolealder, 6 til 12 år. Annen litteratur som benyttes vil imidlertid kunne bruke en smalere eller videre aldersavgrensning eller upresise begreper som «små barn» og «store barn».

«Berøringshendelser» vil i avhandlingen omfatte hendelsene dødsbud, syning, sørgesamtale og gravferd. Dette innebærer en vektlegging av den akutte fasen, som avgrenser avhandlingen fra trosopplæringstiltak og sorggrupper for barn. Begrepet «begravelsesuken» sikter til tidsperioden fra dødsfallet og frem til og med gravferden. Avhandlingen er avgrenset til tap etter brå død. Dødsfall i krisesituasjoner inkluderes, men katastrofer utelates. Med kriser menes her dramatiske og potensielt traumatiserende hendelser som preger enkeltmennesker, familier eller lokalsamfunn. Det innebærer både akutt sykdom, selvmord, ulykker og drap. Katastrofer forstås her som potensielt traumatiserende og uventede hendelser med mange rammede. Eksempler på katastrofer er terror, naturkatastrofer og transportulykker (Helsedirektoratet, 2016, s. 14).

Mange bøker og teorier om sorg skiller mellom forventet og brå død. Dyregrov påpeker at plutselige dødsfall kan skape mer problemer enn forventede, men at det også finnes studier som viser at langvarig sykdom skaper vanskeligheter i sorgen (Dyregrov, 2021, s. 99). Alle typer dødsfall kan komme brått på et barn, dersom barnet ikke har trodd eller forstått at personen kom til å dø (Mannarino & Cohen, 2011, s. 24). Skillet mellom brå og forventede dødsfall kan derfor være kunstig å anvende på barn, men avgrensningen gjøres på bakgrunn av at brå dødsfall ofte skiller seg fra forventede når det gjelder lokasjon, de voksnes reaksjon, og hvilke profesjonsgrupper og antall profesjonelle som er involvert den første tida etter dødsfallet. Et forventet dødsfall vil kunne medføre at barn har fått en relasjon til helsepersonell som kan være en støtte i den akutte fasen. Avhandlingen tar utgangspunkt i situasjoner hvor presten er den som kommer med dødsbud, eller er en av de første profesjonelle barnet er i kontakt med.

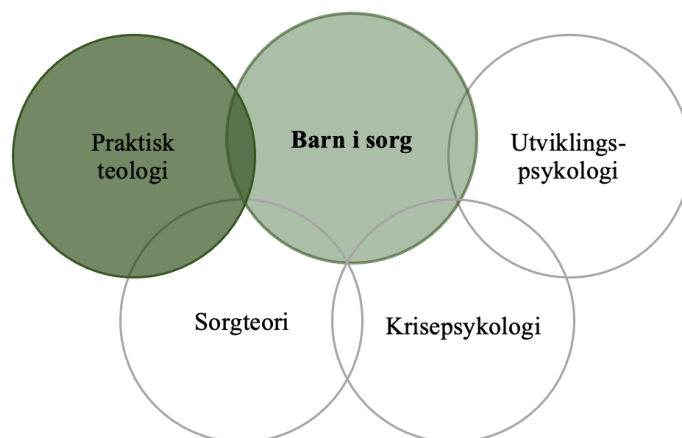
Avhandlingen omfatter utover dette, sju kapitler. I det påfølgende kapitlet redegjøres det for teoretiske perspektiver. Deretter følger metodekapittelet. Kapittel fire består av to analyser som henspiller på henholdsvis delspørsmål én og to. Kapittel fem, seks og sju drøfter delspørsmålene kronologisk. Det åttende kapitlet omfatter oppsummering av hvordan de tre delspørsmålene har blitt besvart, konklusjon, oppgavens svakheter og implikasjoner for videre forskning.

2 Teoretiske perspektiver

I dette kapitlet presenteres rammebetingelser for presters møte med barn i sorg, sorgteoriens- og den reviderte toprosessmodellens utvikling, psykologiske perspektiver på barn i sorg og ritualers funksjon. Det mørkegrønne feltet i figuren før hvert delkapittel angir hvilket fagfelt det er fokus på.

2.1 Dokumenter om prestens møte med barn i akutt sorg

Figur 3: Praktisk-teologiske perspektiver på barn i sorg.

Den norske kirke (heretter forkortet Dnk) har en allmenn hjelpeplikt med et særlig ansvar for mennesker i nød og kriser. I dokumentet «Kirkerådets innspill til totalberedskapskommisjonen» (2022) redegjøres det for Dnks forståelse av egen rolle og ansvarsoppgaver i beredskapssituasjoner (Kirkerådet, 2022). Dnks rolle er omtalt både i Politiets beredskapssystem del 1, og i Helsedirektoratets veileder for psykososiale tiltak ved kriser, ulykker og katastrofer (Politidirektoratet, 2020; Helsedirektoratet, 2016). I førstnevnte omtales kirken som en samarbeidsaktør for politiet, som skal bidra med omsorg og krisestøtte til rammede i form av varsling av pårørende, sjelesorg, forberedelse og ledelse av markeringer og sørgegudstjenester, besøke ulykkesstedet med pårørende, syning, overlevering av bårer, og å gi særskilt oppmerksomhet til etterlatte som ikke får sine døde tilbake (Politidirektoratet, 2020, s. 61). I Helsedirektoratets veileder (2016) betraktes Dnk som en mulig deltager i de kommunale psykososiale kriseteamene (Helsedirektoratet, 2016, s. 36).

Menighetsprester inngår i en beredskapsordning hvor prester går med dødsbud på vegne av politiet. Når nasjonal beredskapstelefon kontakter presten som har vakt i området med et oppdrag, skal utrykning normalt begynne innen 30 minutter (Presteforeningen, 2018, § 4). Praksisen med dødsbud er særlig beskrevet dokumentene: «HMS-rutiner ved dødsbud» (2018) og «Sjekkliste ved dødsbud» (2020). Førstnevnte handler om prestens sikkerhet, og sistnevnte er en veiledning til hvordan oppgaven kan utføres («Den norske kirke, 2018b»; Presteforeningen, 2020). Presten er ansvarlig for å forberede og forrette kirkelige handlinger (Tjenesteordning for menighetsprester, 2022, § 2). Gravferd beskrives i «Alminnelige bestemmelser for gravferd» (2002) som fellesskapets siste tjeneste til avdøde. Når et medlem av Dnk dør, skal presten så fort som mulig kontakte den som besørger og har det rettslige ansvaret for gravferden (Kirkemøtet, 2002, s. 2). Dersom det ikke foreligger annen erklæring er dette avdødes nærmeste etterlatte over 18 år (Gravplassloven, 1996, § 9).

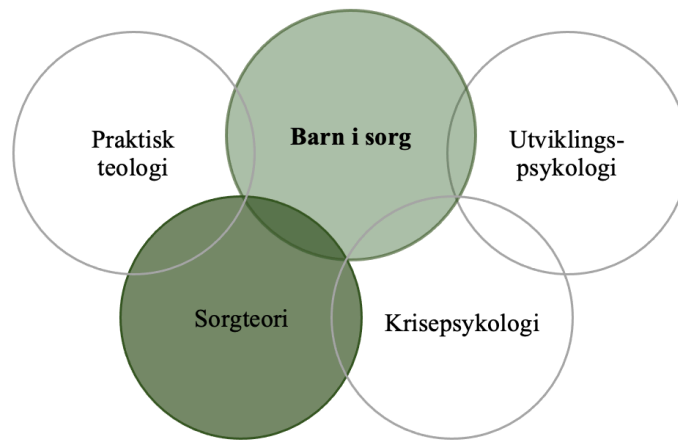
I de alminnelige bestemmelsene står det at «det bør legges til rette for medvirkning fra de pårørende» (Kirkemøtet, 2002, s. 2). Prestens og de nærmeste etterlattes forberedelser til gravferden foregår i en sørgesamtale. Dersom de pårørende ønsker at presten skal holde minnetalen, brukes ofte sørgesamtalen som et utgangspunkt for talen (Danbolt, 2010, s. 310, 317). I tillegg kan etterlatte velge å ha syning av avdøde ved at kistelokket er åpent. Presten kan om ønskelig delta på syning (Den norske kirke, 2023a). Barn som er etterlatte er avhengig av å bli inkludert i forberedelsene og gravferden av den som besørger gravferden.

I Dnks plan for trosopplæring (2010) står det at kirkens holdning til barn og unge skal preges av deres rett til medvirkning i avgjørelser, og rom til å uttrykke seg. Barn og unge forstås som fullverdige deltakere i menighetens fellesskap på bakgrunn av dåpssyn, det kristne menneskesynet og forståelsen av det allmenne prestedømme (Kirkerådet, 2010, s. 8, 28). Trosopplæringsplanen er skrevet med tanke på kirkens trosopplæringstiltak, men kan likevel gi uttrykk for kirkens holdning til barn. I trossamfunnsloven (2020) er det nedfelt at: «Et barn som er i stand til å danne seg egne meninger, har rett til å medvirke i alle forhold som gjelder barnets utøvelse av tro eller livssyn» (2021, § 3).

Diakonistudenten Inga Mari Ramsfjell-Kind (2011) hevder at kirkens tilbud til barn som har mistet en nærstående virker tilfeldig, og at Dnk ikke praktiserer sin egen visjon om at barn er fullverdige medlemmer i kirken. Hun fant at kirkelige ansattes personlige erfaring og kunnskap påvirker om barn får et sorgtilbud på lik linje med voksne (Ramsfjell-Kind, 2011, s. 81). I helsepersonelloven (1999, § 10a) er det nedfelt at helsepersonell plikter å ivareta barn som pårørende ved å gi informasjon og nødvendig oppfølging i forbindelse med forelders psykiske eller somatiske sykdom, skade eller rusmiddelavhengighet. Dette peker på at barn som pårørende har flere rettigheter enn barn som etterlatte.

2.2 Sorgteori

Figur 4: Sorgteoretiske perspektiver på barn i sorg

2.2.1 Historisk riss av psykologisk sorgforståelse

Frem til 1990-tallet hadde den psykoanalytiske sorgforståelsen med utgangspunkt i psykologen Sigmund Freud stor innflytelse i vesten (Austad, 2017, s. 6-7). Freuds lanserte i «Mourning and melancholia» (1917) begrepet «sorgarbeid» (Freud, 2011, s. 138-139). Sorgarbeidsteorien forstår sorg som en prosess hvor den sørgende uttrykker følelser og tanker knyttet til avdøde. Sorgarbeidet er fullført når den sørgende har brutt alle bånd til avdøde, og har gjenfunnet funksjonsevnen den hadde før tapet. Mye av arbeidet innenfor klinisk psykologi, teoriutvikling og forskning på sorg bygger på Freuds teori (Sandvik et al., 2018, s. 31).

Et annet teoretisk pionerarbeid om død og sorg er psykiateren Elizabeth Kübler-Ross sitt verk *On Death and Dying* (1969) (Neimeyer, 2001, s. 1). Basert på intervjuer av pasienter med dødelige diagnoser presenteres fem stadier for forsvarsmekanismer i møte med døden; «fornektelse og isolasjon», «raseri», «forhandling», «depresjon» og «godtagelse» som kan eksistere parallelt (Kübler-Ross, 1973, s. 5, 26, 74, 117). Psykologen John Bowlby utviklet sorgarbeidsbegrepet ved å koble det til tilknytningsteori (Stroebe & Schut, 1999, s. 198). Sorgarbeid beskrives som en prosess hvor den sørgende gradvis løsriver seg fra tilknytningen til avdøde gjennom fire faser (Austad, 2017, s. 7). Brutte bånd forstås som en forutsetning for tilpasning til tapet (Stroebe & Schut, 1999, s. 198).

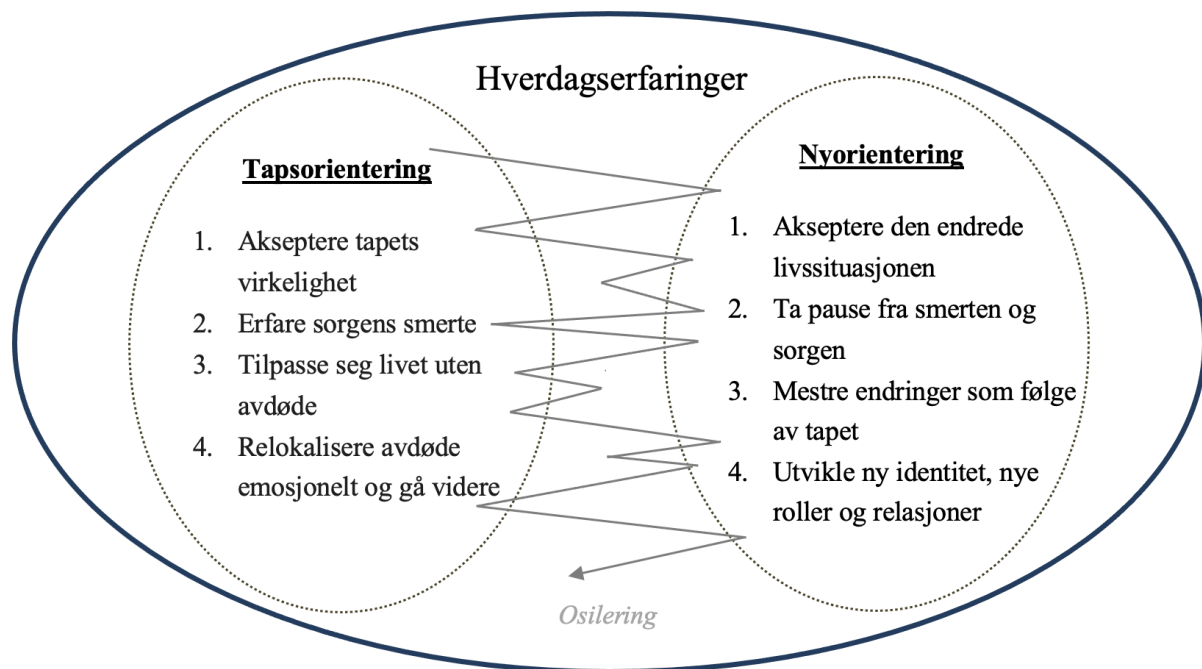
Psykologen J. William Wordens sorgoppgavemodell baserer seg på utviklingspsykologi. Sorgprosessen betraktes som fire oppgaver den sørgende må løse: akseptere tapets virkelighet, erfare sorgens smerte, tilpasse seg et liv uten avdøde og relokalisere avdøde emosjonelt. Utover 80-tallet ble den rådende sorgforståelsen preget av sorgarbeid og fasebeskrivelser debattert. Forskning viste at sørgende ikke kjente seg igjen i fasene, og ikke ønsket å løsrive seg fra den døde (Sandvik et al., 2018, s. 32; Stroebe & Schut, 1999, s. 215). Som en respons på denne kritikken, presenterte religionspsykolog Dennis Klass med kolleger (1996) teorien om «fortsatte bånd», som ikke forstår løsriving fra følelsesmessige bånd som en forutsetning for mestring av sorg (Klass et al., 1996). Perspektivet resulterte i et nytt paradigme som har til felles at sorg ikke er noe man blir ferdig med (Austad, 2017, s. 7). I forlengelsen argumenterer psykologiprofessorene Margaret Stroebe og Henk Schut (1999) for å utvikle sorgarbeidshypotesen til å omfatte sorgprosessens dynamiske karakter. De utviklet *The Dual Process Model (DPM)*, toprosessmodellen, som er en teori om tilpasning av tap (Stroebe & Schut, 1999, s. 197, 199). Kristensen og kolleger (2021) holder frem at toprosessmodellen er «den modellen som best beskriver de utfordringer som etterlatte må mestre» (2021, s. 32).

2.2.2 Toprosessmodellen (DPM)

Toprosessmodellen tar utgangspunkt i stressteori ved å forstå mestring av sorg som spesifikke typer stressorer som må håndteres (Stroebe & Schut, 1999, s. 204-205). Å mestre refererer til prosesser, strategier og hvordan etterlatte håndterer stressorer knyttet til tap og endringer i livssituasjon (Stroebe & Schut, 2015, s. 875-876). Toprosessmodellen oversettes også til tosporsmodellen (Dyregrov & Lytje, 2021, s. 26). Denne oversettelsen understreker modellens to spor, tapsorientering og nyorientering. Det tapsorienterte sporet dreier seg om den sørgende sin relasjon til avdøde, og selve tapserfaringen. Nyorienteringssporet handler hva den etterlatte må gjøre for å reorganisere livet og mestre sekundære konsekvenser av tapet. Sandvik og kolleger (2018) oversetter sporene til henholdsvis «tapsorientering» og «gjenoppbyggingsorientering», hvor gjenoppbyggingsorientert mestring dreier seg om forandringer som følge av tapet. Det kan være å gjenoppbygge egne tanker om verden, hverdagen og ivareta avdødes praktiske ansvarsområder (Sandvik et al., 2018, s. 36-37). I avhandlingen betegnes denne prosessen som «nyorientering».

I toprosessmodellen forstås tapet av nærstående som en overordnet stressor bestående av stressorer i de to sporene (Stroebe & Schut, 1999, s. 201, 212-214). Tapsorienteringssporet bygger på psykologen J. William Wordens fire oppgaver, mens Stroebe og Schut har lagt til fire oppgaver i nyorienteringssporet. Den sørgende svinger eller «*oscillerer*» mellom de to sporene, og veksler mellom konfrontasjon og unnvikelse av stressorene i de to sporene. Stroebe og Schut (1999) hevder at tilpasning til sorgen forutsettes av at den sørgende både oscillerer og tar pauser fra stressorer i begge sporene (Stroebe & Schut, 1999, s. 197, 215-216).

Figur 5: The Dual Process Model (DPM) [Min overs.]

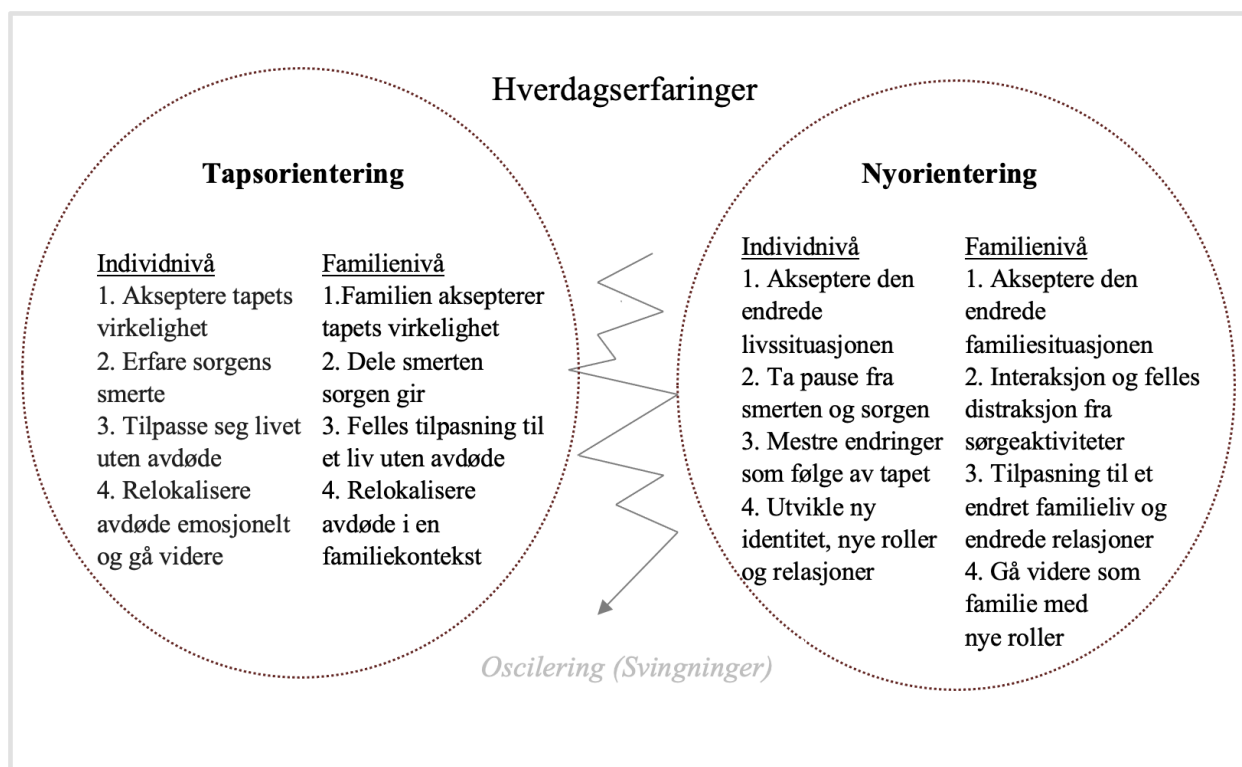
Stroebe & Schut (2016) holder frem at toprosessmodellen er en videreutvikling av de tidligere fase- og oppgavemodellene (Stroebe & Schut, 2016, s. 97). Allerede i originalutgaven av toprosessmodellen i 1999, kritiserer de sorgarbeidsmodellen for å kun reflektere en intrapersonlig forståelse av sorg. De anerkjenner at det mellommenneskelige aspektet er implisitt i sorgarbeidsmodellen, men hevder at det kun ses som et uttrykk for hvordan omgivelsene virker inn på individets tilpasning. Stroebe og Schut (1999) argumenterer for at å integrere et interpersonlig aspekt vil fremheve hvordan familiemedlemmers samhandling påvirker hverandres tilpasning (Stroebe & Schut, 1999, s. 202). Likevel er toprosessmodellen

kritisert for å ikke inkludere kulturelle og sosiale aspekter ved selve sorgen (Austad, 2017, s. 8). Som et motsvar på kritikken, reviderte Stroebe og Schut (2015) toprosessmodellen, til å omfatte hvordan familiemedlemmers sorgmestring påvirker hverandre (Stroebe & Schut, 2015, s. 875-876).

2.2.3 Den reviderte toprosessmodellen (DPM-R)

Stroebe og Schut (2015) tar til orde for at den reviderte toprosessmodellen, *Dual Process Model-Revised (DPM-R)*, integrerer intra- og interpersonlige aspekter ved tilpasning til tap (Stroebe & Schut, 2015, s. 873). De tillegger familiodynamikker og endringer i familiesituasjonen stor betydning for individets sorgprosess. Deres oppfatning er at det er et gap mellom teorier på individnivå og familienivå. «For å flytte de nærmere hverandre foreslår vi en familienivå-utvidelse av toprosessmodellen, for å vise at helheten faktisk kan være mer og mer nøyaktig enn summen av to deler» [Min overs.] (Stroebe & Schut, 2015, s. 873).

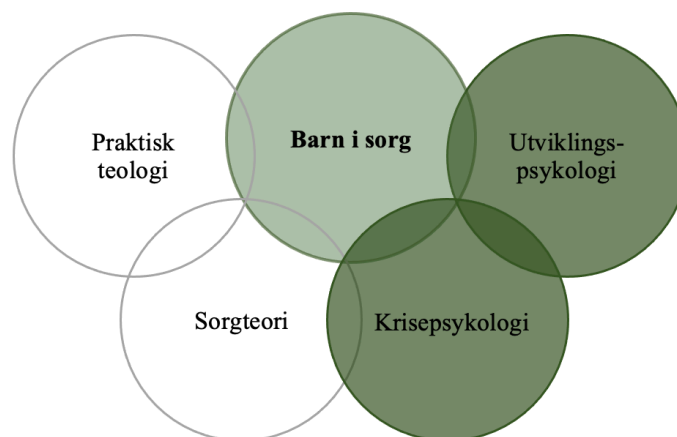
Figur 6: *Dual Process Model-Revised (DPM-R)* [Min overs.]

I den reviderte toprosessmodellen deles tapsorientering og nyorientering inn i to ulike nivåer, individnivå og familienivå, der spaltene omfatter fire stressorer hver (Stroebe & Schut, 2015, s. 875-876). Stressorer på familienivå uttrykker gruppens utfordringer med å tilpasse seg den nye situasjonen. Mestring av sorg på familienivå omfatter å jobbe seg gjennom den enkeltes og felles stressorer. Å mestre sorg som en familie, kan hjelpe eller hindre individets tilpasning. Eksempler på hindringer er dersom familiemedlemmer har ulike behov for distanse fra sorgen, ulike svingninger, eller samtidige svingninger som intensiverer sorgen (Stroebe & Schut, 2015, s. 875-876).

2.3 Psykologiske perspektiver på barn i sorg

Figur 7: Psykologiske perspektiver på barn i sorg

2.3.1 Barns sorgprosess

Rett etter et dødsfall er etterlatte i akutt sorg, og preges av umiddelbare reaksjoner på tapet. Sorgprosessen kan gå i bølger og svinge mellom overveldende sorg og uvirkelighet (Kristensen et al., 2021, s. 28-29). De fleste opplever at sorgen avtar i intensitet i løpet av det første året (Kristensen, 2021, s. 38). En «normal» sorgprosess kjennetegnes av en bevegelse fra akutt sorg til en gradvis orientering mot omverdenen, og mot en integrert sorg. Integrert sorg kjennetegnes av at sorgen ikke lenger dominerer i hverdagen (Kristensen et al., 2021, s. 34-35).

Figur 8: Bevegelsen fra akutt til integrert sorg

Dyregrov skriver at barns bevegelse fra akutt til integrert forutsetter at de forstår at den døde er borte for godt, håndterer følelsene og tilpasser seg forandringene knyttet til tapet (Dyregrov, 2021, s. 91). Kristensen (2021) forstår komplisert sorg som en samlebetegnelse på sorgprosesser som ikke følger bevegelsen fra akutt til integrert sorg (2021, s. 38-39).

I barneårene utvikles emosjonsregulerende strategier gradvis. Barn har få ressurser for å kunne fortolke det som skjer når noen dør, og trenger hjelp til å regulere, gjenkjenne og uttrykke følelser (Dyregrov, 2021, s. 94-95, 98). For barn som mister en forelder, kan den gjenlevende forelderens egen sorg svekke evnen til å hjelpe barnet å regulere følelser. Forelderens kan også ha vanskelig for å skape et familieklima preget av åpen kommunikasjon om dødsfallet (Dyregrov, 2021, s. 94, 99). Familier kan sørge forskjellig, uttrykke følelser i ulik grad, og preges av forventninger til hvordan en skal sørge (Kristensen et al., 2021, s. 27).

2.3.2 Barns reaksjoner på tap

Ifølge professor i psykiatri, Anthony P. Mannarino og psykiater Judith A. Cohen har sorg hos barn og unge likhetstrekk med symptomer på depresjon. Det kan være intens gråt eller tristhet, søvnvansker, redusert matlyst, redusert lyst til å være med venner og gjøre vanlige aktiviteter (Mannarino & Cohen, 2011, s. 22). Lytje og Dyregrov (2019) hevder at de mest dokumenterte psykologiske reaksjonene på tap hos barn er frykt, sinne, søvnløshet, påtrengende tanker, apati og psykosomatiske symptomer som ufrivillig vannlating, hjerteproblemer og pusteproblemer (Lytje & Dyregrov, 2019, s. 41-42). Ifølge Dyregrov (2021) er det vanlig at barnet får et sterkt sinne rettet mot avdøde, gjenlevende forelder eller andre.

Ofte dreier dette seg om bortskyving av følelser rundt tapet, og at barnet ikke ønsker å snakke om avdøde (Dyregrov, 2021, s. 97). Dyregrov og Lytje (2021) hevder at barn ofte skjuler reaksjonene sine fra voksne. Deres erfaring fra klinisk praksis tilsier at voksne ofte undervurderer hvor mye krisesituasjoner påvirker barn. De tar til orde for at voksne må vise barn at de kan ta imot deres opplevelser. Dersom barnet tar inn sterke sanseinntrykk, opplever livsfare eller noe annet traumatisk, kan dette forstyrre sorg prosessen (Dyregrov & Lytje, 2021, s. 18, 157).

2.3.3 Barns opplevelse og forståelse av tap

De svenske prestene Lars Björklund og Bernt Eriksson skriver at for barn som mister en forelder, preges den første fasen preget av at alt det vanlige forsvinner (Björklund & Eriksson, 2001, s. 27). Psykiater Anne Kristine Bergem påpeker at barn har behov for forutsigbarhet, og å opprettholde rutiner (Bergem, 2018, s. 61). Barn kan i likhet med voksne overmannes av en plutselig og sterk følelse av sorg, men kan til forskjell fra voksne endre stemningsleie raskt. Voksnes sorg er gjerne konstant, mens barn kan le og leke tidlig i sorgfasen (Mannarino & Cohen, 2011, s. 22). Psykiater Anne Kristine Bergem (2018) holder frem at barn raskt merker stemningsforandringer, og anbefaler å informere barn om alvorlige hendelser. Selv om barn ikke kan skånes for vonde erfaringer, kan de gis trygghet og informasjon som gjør at de bedre mestrer situasjonen (Bergem, 2018, s. 61-62). Dersom voksne vil beskytte barna fra det vanskelige, kan barn oppleve å ikke få ta del i det som skjer. Barn som oppfatter at noe alvorlig skjer, uten å vite hva, kan få fantasier som er verre enn virkeligheten (Bollig et al., 2018, s. 82-83).

Ifølge Dyregrov og Lytje (2021) kan barn oppleve at venner raskt glemmer sorgen deres, eller synes det er ubehagelig å snakke om døden. For barn kommer sorgen gjerne tilbake i ulike styrker gjennom livet, i takt med at barnet oppdager nye sider av seg selv (Dyregrov & Lytje, 2021, s. 26-27). De argumenterer for at barns forståelse av døden utvikler seg jo mer erfaring de får (Dyregrov & Lytje, 2021, s. 36, 39). Dyregrov (2010) påpeker at barn mellom 7 og 12 år tenker konkret, trenger konkrete forklaringer, og har vanskelig for å forstå abstrakte forklaringer om at avdøde både ligger i jorda og er i himmelen samtidig (Dyregrov, 2010, s. 67-68).

Psykiater Anne Kristine Bergem (2018) holder frem at små barn ikke nødvendigvis forstår dødens endelighet, og foreslår hvordan dette kan forklares:

«Når jeg går på jobb, blir jeg borte, men kommer tilbake. Når noen er død, blir de borte, men kommer ikke tilbake. Død er å være borte bestandig og ikke komme tilbake. Når noen er død, slutter hjertet å slå. Huden blir kald. Man kan ikke snakke mer eller høre mer» (Bergem, 2018, s. 61).

Psykologene ved Senter for krisepsykologi, Atle Dyregrov og Marianne Straume (2021) holder frem at det er viktig å gi barn sann informasjon, og ikke for eksempel si at forelderen døde av hjertestans hvis det var selvmord (2021, s. 211).

2.3.4 Kompliserende faktorer for barns sorg

Mennesker sørger ulikt, og tilpasser seg den nye situasjonen i ulikt tempo. Sørgende som ikke tilpasser seg tapet kan være betydelig svekket i det daglige i lang tid, fordi noe opprettholder eller stenger for sorgprosessen (Kristensen, 2021, s. 16, 38-39). Ifølge Dyregrov (2021) kan normal sorg utvikles til komplisert sorg fordi barnet mangler informasjon til å forstå og mestre tapet. Han holder frem at det ikke finnes et tydelig skille mellom normal og komplisert sorg, og at det mangler en vedtatt definisjon av komplisert sorg hos barn. Han viser til at komplisert sorg kan arte seg annerledes når det gjelder sorgreaksjonenes rigiditet, intensitet og varighet (Dyregrov, 2021, s. 91-92, 94). Stroebe og Schut (2016) hevder at toprosessmodellen kan beskrive komplisert sorg hos voksne, for eksempel kan unnvikende sorg ses som for stor vektlegging av nyorienteringssporet. Komplisert sorg som skyldes for stor vektlegging av et av sporene, kjennetegnes av at de innebærer få eller ingen pauser fra sorgen (Stroebe & Schut, 2016, s. 100).

Psykologspesialist Pål Kristensen (2021) bruker komplisert sorg som en samlebetegnelse for forlenget sorg, bortskjøvet/forsinket sorg, traumatisk sorg og andre former komplisert familiesorg som sorg preget av skyldfølelse eller somatiske plager (Kristensen, 2021, s. 39-40). Dersom følelsene rundt tapet er vanskelige å regulere, kan barn reagere med å stenge av følelsene. Å skyve bort følelsene kan være hensiktsmessig i noen sammenhenger, men kan også skape et dysfunksjonelt mønster (Dyregrov, 2021, s. 94-95). Kristensen beskriver traumatisk sorg som å streve med ettervirkningene av tapet, bortskjøvet sorg som å forsøke å unngå sorgen og forlenget sorg som vedvarende akutt sorg. Komplisert familiesorg betegner en sorgprosess preget av vanskelige relasjoner eller lite åpenhet i kommunikasjonen (Kristensen, 2021, s. 17, 38).

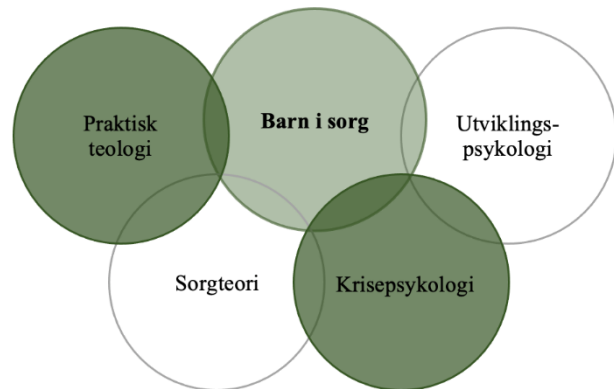
Kristensen (2021) trekker frem at sorgprosessen kan preges av omstendighetene rundt dødsfallet. Uventede dødsfall, eller dødsfall som skjer på en voldsom måte, øker risikoen for posttraumatisk stresslidelse og traumereaksjoner, og kan føre til en mer langvarig og intens sorgprosess. Brå dødsfall øker også sjansen for sjokkreaksjon hos de etterlatte. Sjokk fungerer som en mental bedøvelse som gjør at man ikke blir overveldet av det som har hendt (Kristensen et al., 2021, s. 27-28). Røkholt og kolleger (2018) hevder at etterlatte etter selvmord kan oppleve det som et svik, og streve med å forsones seg med tapet. Mange etterlatte opplever selvmordet stigmatiserende og føler at andre tenker at det er noe galt med familien, ettersom at et familiemedlem valgte å ta sitt eget liv. De etterlatte kan ta på seg skylden for selvmordet, eller lete etter årsaker hos andre (Røkholt et al., 2018, s. 55).

Forskerne ved Nasjonalt senter for selvmordsforskning og -forebygging, Lisa Victoria Burell, Lars Mehlum og Ping Qin (2020) hevder at tap av forelder ved brå dødsfall grunnet eksterne faktorer som drap, selvmord eller ulykke, har langvarig innvirkning på barnets utdanning. De fant at personer som mister en forelder ved brå dødsfall i barne- eller ungdomsårene har lavere utdanningsprestasjoner og -fullføring enn andre. Resultatene var uavhengige av faktorer som barnets alder ved dødsfall, barnets- og forelders kjønn og dødsårsak (Burell et al., 2020, s. 787).

2.4 Ritualer

Figur 9: Praktisk-teologiske og krisepsykologiske perspektiver på barn i sorg

I 2021 var 83,9 % av gravferdene i Norge kirkelige seremonier (Statistisk Sentralbyrå, 2022a). Postdoktor ved Akershus Universitetssykehus, Beret Bråten (2019), viser til at kirken fremdeles er et sted hvor mennesker samles ved sorg og død. Selv om flere i dag velger alternativer til de kirkelige overgangsritualene, har gravferd i kirken fortsatt en dominerende posisjon blant folk (Bråten, 2019, s. 56).

Kristne gravferder er forankret i nasjonale lover, kulturelle tradisjoner og religiøse institusjoner. Sosialantropolog Ånund Brottveit (2003) kaller ritualer et omvendt teater. Mens teaterets oppgave er å rokke ved tilskuernes trygghet, hevder han at ritualers oppgave og kraft ligger i å bringe forutsigbarhet (Brottveit, 2003, s. 87, 92). Danbolt (2014) hevder at en religions troverdighet avhenger av hva den har å gi mennesker i møte med døden. Han holder frem at erfaringen av å være del av et menneskelig fellesskap kan gi den sørgende en opplevelse av mening (Danbolt, 2014, s. 27-28). Gjennom religionenes symboler og handlinger kan mennesker erfare betydningen av fellesskap, at tilværelsen henger sammen og at det er mulig å mestre vanskelige livssituasjoner (Danbolt & Stifoss-Hanssen, 2014, s. 205). Danbolt (2010) holder frem at prester og diakoner kan hjelpe etterlatte:

«Presters eller diakoners innsats for pårørende ved dødsfall kan være et vesentlig sjelesørgerisk bidrag til at etterlatte kan ta avskjed med den døde og samtidig integrere fortellingen om den døde i sine egne liv på måter som har betydning for den videre sorgprosessen – og for å komme til rette med seg selv og sin egen livssituasjon.» (Danbolt, 2010, s. 310).

2.4.1 Ritualenes funksjoner

Brottveit (2003) beskriver at ritualer har tre hovedfunksjoner; sosial, terapeutisk og kosmologisk funksjon. Den sosiale funksjonen handler om å redefinere roller og reetablere struktur i en kaotisk hverdag. Den terapeutiske funksjonen består i å lindre sorgen og gjøre det uvirkelige virkelig. Den kosmologiske funksjonen definerer den avdødes nye plass, og gir døden en meningsfull ramme (Brottveit, 2003, s. 92). Dyregrov (2010) holder frem at syning og gravferd kan ha både sosiale, psykologiske og religiøse funksjoner (2010, s. 19). Disse kategoriene overlapper delvis. Ritualenes sosiale funksjon kan ifølge Dyregrov (2010), bekrefte menneskers sosiale tilhørighet, og gi rom for sosial støtte og omsorg til de etterlatte. Han påpeker at barn som aktivt får delta i forberedelsene har det bedre og opplever et sterkere fellesskap med de voksne (Dyregrov, 2010, s. 19, 44). De svenske prestene Lars Björklund og Bernt Eriksson påpeker at det er viktig at barna får være med å planlegge og forberede gravferd og minnestund (Björklund & Eriksson, 2001, s. 29).

Å delta i de ulike ritualene som følger etter et dødsfall, for eksempel minnestund, syning og begravelse/bisettelse, kan være til stor hjelp både for barn og voksne. At voksne deltar, betraktes som selvsagt, mens det stilles fort mange spørsmål i forbindelse med barns deltakelse (Dyregrov, 2010, s. 5).

Ritualenes terapeutiske og psykologiske funksjoner for barn er å gjøre det uvirkelige virkelig, forhindre fantasier, hjelpe barnet å forstå dødsfallet og ta farvel med avdøde. Ved å delta i ritualer får barn en felles opplevelse med voksne som man kan snakke om (Dyregrov, 2010, s. 20-21). Dyregrov (2010) holder frem at syning kan hjelpe barn til å utvikle en forståelse av døden. Syning konkretiserer hva døden innebærer ved at barnet ser at avdøde ikke lenger kan bevege seg, ikke har vondt, ikke kan snakke, og at det ser annerledes ut enn noen som sover (Dyregrov, 2010, s. 21). Dyregrov og Lytje (2021) hevder at barn på grunn av sin konkrete tankegang trenger konkrete uttrykk for sorg, som ritualer, bilder og gravsted, som hjelp i sorgprosessen (2021, s. 36).

Dyregrov (2010) holder frem at rituelle handlinger kan hjelpe barn å uttrykke både bevisste og ubevisste følelser. Å legge gjenstander på kisten eller å følge kisten til graven, kan fungere som konkrete uttrykk for ordløse følelser. Dette kan bidra til at barn tilpasser seg den nye tilværelsen hvor savnet er en del av barnets tanker og følelser (Dyregrov, 2010, s. 23-24). Danbolt (2002) hevder at fravær av ritualer kan forlenge sorgprosessen og øke sannsynligheten for patologiske reaksjoner på tap (2002, s. 42).

Dyregrov (2010) forstår ritualenes kosmologiske og religiøse funksjon som å bidra ved å gi de sørgende en følelse av felles mening, som hver enkelt kan integrere i sin trosoppfatning (2010, s. 19). Brottveit (2003) tar til orde for å ikke neglisjere den kosmologiske funksjonen, fordi dette vil føre til at dødsfallet ikke settes inn i et større meningssystem (2003, s. 96). Førsteamanuensis i systematisk teologi og religionspedagogikk, Kristin Graff-Kallevåg og professor i praktisk teologi, Tone Stangeland Kaufman (2018), har studert barns spiritualitet. De forstår kristen spiritualitet som: «menneskers erfaringer av relasjonen til Gud, praktisering av religion og fortolkning av virkeligheten ved hjelp av ressurser fra kristen tradisjon» (Graff-Kallevåg & Kaufman, 2018, s. 232).

I studien, fant Graff-Kallevåg og Kaufman (2018) at barna brukte bønn i sin relasjon til Gud som en mestringsstrategi i situasjoner de opplevde som vanskelige. De hevder at spiritualitet kommer til uttrykk i praksiser hvor menneskers liv og kirkelige ressurser settes i kontakt med hverandre (Graff-Kallevåg & Kaufman, 2018, s. 233-234, 237). De trekker frem forestillingen om en gud man kan ha et personlig forhold til som en sentral ressurs i kirkens tradisjon (Graff-Kallevåg & Kaufman, 2018, s. 232). I en annen studie innenfor samme prosjekt, fant professor Tone Stangeland Kaufman (2018), at barn kan erfare kristne ressurser som lystening, på en sansbar og konkret måte. Noen av barna i studien ga uttrykk for at de «bare» tente et lys, mens andre sa at de tenkte på konkrete personer da de tente lyset (Kaufman, 2018, s. 119-121, 126).

2.4.2 Skal barn delta i ritualer?

Søfting, Dyregrov og Dyregrov (2016) ved Senter for krisepsykologi, har studert norske barns opplevelse av sin egen deltakelse i ritualer etter tap av forelder eller søsken, og fant at barna var opptatt av å bli inkludert i ritualene og anerkjent som sørgende på lik linje med voksne. Barna vektla at de ved å delta og fikk se hva ritualene var, kunne ta avskjed og lettere akseptere tapet (Søfting et al., 2016, s. 141, 143). Omtrent halvparten av barna i studien deltok i praktiske forberedelser av ritualene. Noen var med i sørgesamtalen, andre valgte blomster, hilsen på sløyfen, musikk til gravferden, gjenstander som skulle legges i kista ved syning og fikk være med å velge gravstein. Et av barna skrev en minnetale om sin avdøde far som presten leste opp i kirka (Søfting et al., 2016, s. 147). Et tema som utpekte seg da informantene fortalte om gravferden, var at de var overrasket over antall mennesker til stede (Søfting et al., 2016, s. 148).

Både barn og foreldre kan være usikre på om barnet skal være med i gravferden. Flere av barna i Søfting og kollegenes studie (2016) mente at det var viktig å delta i gravferden, og noen påpekte at det var selvsagt at de skulle delta, ettersom at de var i nær familie med avdøde. De uttrykte at de hadde blitt lei seg eller sint hvis de hadde blitt nektet å delta, og ville anbefale andre barn som mister nærstående å delta. To av barna understreket imidlertid at barn er forskjellige, og at det må tas hensyn til barnets ønsker når deltakelse skal bestemmes (Søfting et al., 2016, s. 149-151). Lena Kjems (2020) påpeker at barnets og foreldrenes bekymringer ikke nødvendigvis handler om det samme. Hun anbefaler å hjelpe dem å sette ord på tankene om deltakelse eller ikke, på forhånd, for å unngå misforståelser (Kjems, 2020, s. 48). Dyregrov påpeker at presten kan roe ned voksne som er redde for at barna skal forstyrre seremonien ved å understreke at det er viktig og fint at barna skal være med i gravferden (Dyregrov, 2010, s. 45).

Dyregrov (2010) skriver at noen foreldre ikke ønsker at barna skal være med på syning. Han påpeker at ingen foreldre må tvinges, men oppfordrer til å spørre hvorfor forelderen ikke ønsker dette (Dyregrov, 2010, s. 38). Vanlige grunner er at de voksne tror barna tar skade av det, eller at de selv er redde for situasjonen og hvordan deres reaksjoner skal påvirke barna. «Vår erfaring tilsier imidlertid at barn som er grundig forberedt, har selskap av en voksen støtteperson, og som får støtte i ettertid, ikke kommer til å ta skade» (Dyregrov, 2010, s. 38). Dyregrov påstår

at andre personers råd om å ikke ta med barna bygger på en misforståelse om at barnet da ikke vil huske avdøde slik personen var, i tillegg til en manglende innsikt i syningens funksjon for barnet. «Det er ofte foreldrene som tar avgjørelsen for barnet, til tross for at det er barnet som skal leve videre uten å ha fått ta del i en betydningsfull familiehendelse» (Dyregrov, 2010, s. 38-39). Dyregrov trekker frem at sykehuspersonell, prester, og begravellesagenter har blitt anklaget av både voksne og barn for ikke å ha overtalt dem til å delta på syningen (Dyregrov, 2010, s. 23).

Basert på kliniske erfaring, hevder Dyregrov at det er færre barn som vil plages av vanskelige minner fra syningen, enn de som vil plages med tanken på at de ikke var med på syningen. Han påpeker at foreldre som informeres om konsekvensene av å utelate barna, ofte kan ombestemme seg, hvis de opplever å bli støttet i avgjørelsen av prest, slektninger, begravellesagent eller andre (Dyregrov, 2010, s. 39). De fleste barna i studien av Søvting med kolleger, så avdøde noen dager før gravferden. I noen få tilfeller var en prest til stede under syningen (Søvting et al., 2016, s. 147). To av barna som hadde mistet en forelder i ulykker uttrykte lettelse over at forelderen var mindre synlig skadet enn de hadde fryktet. Et av barna uttrykte at hun hadde trodd at avdøde kom til å ha mye blod på seg, og at hun ble lettet da hun fant ut at det ikke stemte. I tillegg hadde presten forberedt henne på at avdøde muligens kom til å være litt blek i ansiktet, men hun syntes ansiktsfargen var ganske normal (Søvting et al., 2016, s. 151).

Dyregrov er tydelig på at barn ikke skal delta på syning i tilfeller hvor den døde ikke er gjenkjennelig. Dette kan gjelde dersom avdødes kropp enten har store brannskader, ble funnet etter lang tid og holder på å gå i oppløsning, eller ved fly- og eksplosjonsulykker hvor det bare finnes kroppsdelene. I slike tilfeller gjør sterke syns- og luktnntrykk at syning ikke tilrådes. Derimot kan syning gjennomføres ved mindre brannskader, og ved de fleste typer ulykker (Dyregrov, 2010, s. 35). Prest Erik Stabrun (2010) anbefaler å beskrive store skader på forhånd, eller dekke dem til under syningen (2010, s. 307). I noen tilfeller, som selvmord ved skyting, kan man vise kroppen, men skjule hodet (Dyregrov, 2010, s. 36).

Søfting og kolleger (2016) fant at alle barna som var med på syning deltok i aktiviteter under syningen, men noen var mer aktivt involvert enn andre. Noen la igjen blomster, tegninger, et brev eller annet objekt på avdødes kropp. Andre tente lys, var med å dekke avdødes ansikt, sette på lokket eller skru igjen skruene på kista. Mange av barna hadde tatt på avdøde og trakk frem at huden var kald (Søfting et al., 2016, s. 147-148). De fleste barna sa at de hadde ønsket å se avdøde, men noen fortalte at de ikke hadde hatt lyst, og hadde følt seg ukomfortabel på forhånd, men hadde blitt overtalt til å se avdøde likevel. I likhet med de andre barna, rapporterte disse i ettertid at de var glade for at de hadde deltatt i syningen og de andre ritualene (Søfting et al., 2016, s. 148, 150).

2.4.3 Forberede barns deltakelse i ritualer

Prest Berit Okkenhaug (2002) holder frem at syning og begravelse kan hjelpe mennesker å ta farvel. Syning kan hjelpe barnet å forstå at den døde ikke kommer tilbake, og bidra til at barnet erkjenner dødsfallets virkelighet. Okkenhaug påpeker at dette kan være særlig viktig ved brå og uventede dødsfall (Okkenhaug, 2002, s. 218). Barn i skolealder føler ofte på uvirkelighet når noen dør. De klarer ikke å tro det, og venter på at noen skal si at det ikke er sant, eller at de bare har drømt det. Derfor kan syning bidra ved å redusere følelse av uvirkelighet (Dyregrov, 2010, s. 21). Dyregrov (2010) understreker tre faktorer som er viktige dersom barn skal delta i syning, for at barnet ikke skal ta skade av å delta. Han hevder at barnet må være godt forberedt, følges av en støtteperson og bearbeide inntrykkene sine i ettertid (Dyregrov, 2010, s. 38). Dette er identisk med prest Steinar Ekviks (2010) punkter for å forberede barn som skal delta i gravferd. Han påpeker at det kan være en helt ukjent situasjon hvis det er den første gravferden barnet deltar i. Ekvik (2010) skriver at de som har dårlige erfaringer med å delta i begravelse som barn, trolig ikke ble forberedt på forhånd (2010, s. 43-45). Dyregrov (2010) utdyper at barnet må kunne stille spørsmål til en voksen underveis i gravferden (2010, s. 43).

Lena Kjems (2020) foreslår å legge sørgesamtalen til kirkerommet, slik at barnet kan se rommet hvor gravferden skal være, og stille spørsmål (Kjems, 2020, s. 49). Også prest Steinar Ekvik trekker frem at det kan være hensiktsmessig at barna får besøke kirken i forkant, gjerne sammen med presten, slik at de vet hvor de og andre skal sitte, og hvor kisten kommer til å stå (Ekvik, 2010, s. 43).

«Når barna kommer tilbake på selve begravelsesdagen, er det ofte lett å legge merke til at barna kommer til stedet for annen gang. De vet hvor de skal sitte og har en helt annen trygghet fordi de vet mye av hva som skal skje. Ved å gjøre dette gir vi barna også den viktige opplevelsen av at de er tatt på alvor» (Ekvik, 2010, s. 44).

Ved syning, holder Dyregrov (2010) frem at barn kan oppmuntres til å lage eller ta med noe som kan legges i kisten. Ved at barnet selv legger tingene i kisten kan det fungere som en konkret avskjedshandling. Et slikt konkret uttrykk for sorgen kan ha stor symbolverdi for barn og være til hjelp i sorgprosessen (Dyregrov, 2010, s. 30-31). Dyregrov (2010) anbefaler at en voksen som kjente den døde godt går inn i syningsrommet først, for så å komme ut og gi en detaljert beskrivelse om hva de kan forvente. Barnet må på forhånd informeres om hvordan avdøde, rommet og kisten ser ut, om kisten er åpen, og temperaturen i rommet. Barnet kan fortelles at avdødes hud er kald, at huden kjennes myk utenpå, men at avdøde er stiv under ytterhuden, og om avdøde har endret farge i ansiktet eller på hendene. Dersom personen har synlige skader må det forklares hvor disse er, og hvilke skader som skjules av klærne (Dyregrov, 2010, s. 25-26).

Dyregrov (2010) anbefaler å forklare barnet at de voksne kan reagere med å gråte mye eller bli urolige, at dette ikke er farlig, men skjer fordi de er lei seg. Barnet må forsikres om at det kan reagere akkurat som det vil, at det er lov å gråte, men at mange barn ikke er så lei seg i starten. I tillegg at barn ofte er trist på en litt annen måte enn voksne, og ikke så lenge av gangen. Barnet kan fortelles at det er lov å ta på, klemme eller kysse avdøde, men at ikke alle har lyst til å gjøre dette, og at barn ikke trenger å velge det samme som de voksne. Større barn kan gis mulighet til å være alene med avdøde en liten stund dersom de ønsker det (Dyregrov, 2010, s. 25-26). Ifølge Dyregrov (2010), må barnet gå sammen med en voksen det har tillit til. Det kan løses ved at den gjenlevende forelderen går inn i rommet alene først, og får mulighet til å reagere

uten å beherske seg. En annen mulighet er at en annen person barnet er trygg på følger barnet inn, og forklarer hva som skjer, støtter barnet underveis og følger det ut dersom barnet trenger en pause (Dyregrov, 2010, s. 29). Dyregrov (2010) påpeker at små barn kan bli utålmodige, og anbefaler å enten følge barnet ut av rommet, eller la det bevege seg rundt omkring i syningsrommet (2010, s. 25-26).

Dyregrov (2010) er tydelig på at barn aldri skal tvinges til å delta på syning, men at man kan forsøke å motivere barnet ved å forklare hvorfor det kan være bra å være med på syningen, at det er siste mulighet til å se avdøde og at barnet kan angre senere dersom det ikke blir med. Han presiserer at mange barn vil være redde på forhånd av syningen, men kjenne på en ro etterpå (Dyregrov, 2010, s. 22, 36). Etter syningen er det viktig at voksne tar seg tid til å snakke med barnet om opplevelsen. Gjennom samtaler får barnet hjelp til å forstå døden bedre. Med støtte i voksnes trøst kan barnet lære å regulere følelser, og bli bedre rustet til vanskelige livshendelser senere i livet (Dyregrov, 2010, s. 33).

3 Metode og materiale

I dette kapitlet presenteres først metode for avhandlingen og spissing av problemstilling, så hvordan materiale til avhandlingen er innhentet og valgt, og til slutt metoden for analyse 1 og 2.

3.1 Metode for avhandlingen og spissing av problemstilling

Avhandlingen er en narrativ litteraturstudie med en pragmatisk hermeneutisk tilnærming. Professorene Trisha Greenhalgh, Sally Thorne og Kirsti Malterud (2018) skriver at: «Narrative litteraturstudier bidrar med fortolkning og kritikk; deres viktigste bidrag er dypere forståelse» [Min overs.] (Greenhalgh et al., 2018, s. 2). I denne sammenheng omfatter den pragmatisk hermeneutiske tilnærmingen å få oversikt over kunnskapsfeltet i flere fagfelt og utvide forståelseshorizonten. En hermeneutisk tilnærming tar utgangspunkt i en fortolkningsbasert måte å forske på, der en ved hjelp av fortolkning kan finne gode fremgangsmåter for å få en dypere forståelse av tekster og fenomener (Jacobsen, 2022, s. 30; Gadamer, 2001, s. 115-119).

En narrativ litteraturstudie ble valgt fordi den egner seg til å utforske vide forskningsspørsmål (Baumeister & Leary, 1997, s. 311) Det betyr blant annet å sammenstille kunnskap om ulike temaer for å finne sammenkoblinger (Baumeister & Leary, 1997, s. 312). Forsker i medisin, Rossella Ferrari (2015), skriver at litteraturstudier både beskriver hva som er gjeldende kunnskap på et tema, og oppsummerer hovedtrekk av den publiserte litteraturen. Ferrari (2015) holder frem at behovet for en litteraturstudie kan komme fra kontroverser, mangel på konsensus eller mangel på informasjon om et tema (Ferrari, 2015, s. 230). I denne sammenhengen er begrunnelsen fravær av kunnskap om et tema. Dyregrov og Lytje (2021) påpeker at selv om vi vet mye om barns sorg, er det fortsatt er mange ubesvarte spørsmål (Dyregrov & Lytje, 2021, s. 11). Ettersom at barns sorg er et ungt forskningsfelt, er hensikten med å gjøre en narrativ litteraturstudie å samle kunnskap og få en dypere forståelse om barns sorg basert på forskning og krisepsykologisk praksis. Målsettingen er å overføre denne kunnskapen til praksisfeltet praktisk teologi ved å drøfte hvordan dette kan anvendes i prestens møte med barn i akutt sorg.

I starten av prosjektet var avhandlingens tema en teoretisk oppgave innen praktisk teologi om hvordan ansatte i Den norske kirke kan støtte barn som sørger etter tap av en forelder. Deretter begynte prosessen med å avgrense problemstillingen. I første fase ble det søkt etter psykologiske og teologiske bøker om barn og sorg på MF sitt bibliotek, i praktisk-teologiske tidsskrifter og i norske fagbibliotek ved bruk av søkemotoren Oria. Treffene viste litteratur og forskning som tematiserte at barn kan slite med konsekvensene av tap, og utvikle kompliserte former for sorg (Dyregrov, 2021, s. 91). Det var mye norsk litteratur om skolers håndtering av elever som pårørende ved dødsfall og kriser. Til sammenligning var det få bøker om prestens og kirkens rolle. Et eksempel er et søk som ble gjort i alle norske fagbibliotek gjennom Oria, uten å avgrense søket i tid, eller søkeordene til tittel, på «prest barn sorg». Søket ga fem treff, hvorav to av dem var romaner. Mangelen på treff identifiserte et behov for å undersøke kirkens og prestens møte med barn i sorg.

I en samtale med to norske psykologer med mye erfaring i forhold til barn, ble det spurt om deres tanker om avhandlingens tema. De var opptatt av at barns sorg skjer i en familiekontekst, og de kirkelige ansattes muligheter til å forebygge kompliserende faktorer i sorgen. Dette førte til en grundig innlesning på sorgteori og hva som påvirker komplisert sorg. Det ble søkt på barn som pårørende, noe som var tematisert av blant annet Kreftforeningen (2022) og Helsedirektoratet (2019). Ettersom at barn som pårørende ved sykdom så ut til å være på dagsorden i helse- og omsorgssektoren, ble avhandlingen avgrenset til å omfatte barn som mister foreldre ved brå død. Menighetsprester har nedfelt i sin tjenesteordning et ansvar for å formidle dødsbudskap, samt forberede og gjennomføre gravferder (Tjenesteordning for menighetsprester, 2022, § 2). Andre kirkelig ansatte kan også møte barn i sorg, mens fokuset her er avgrenset til å omfatte prester. På grunn av den unike muligheten prester har ved å møte etterlatte i den første tida fra dødsfallet og frem til gravferden, ble oppgaven ytterligere avgrenset til å omhandle fire situasjoner; dødsbudskap, syning, sørgesamtale og gravferd.

3.2 Materiale

Hovedproblemstillingen er: «Hvordan kan presten møte og ivareta barn som har mistet en forelder på en måte som hjelper dem å tilpasse seg tapet? Fokus rettes mot fire berøringshendelser mellom presten og barn i sorg; dødsbud, syning, sørgesamtale og gravferd.» For å besvare hovedproblemstillingen ble det samlet inn materiale som forskning og erfaring hovedsakelig fra feltene sorgteori, krisepsykologi og praktisk teologi.

På Dnk nettside er det en ressursdelingstjeneste, «Ressursbanken», som samler blant annet bøker og filmer som kan brukes av ansatte og frivillige i kirken, eller andre interesserte (Den norske kirke, 2018a). På ressursbankens temaside for «Barn, død og sorg» henvises det til åtte fagbøker, hvorav én av bøkene er skrevet av en prest, og de syv resterende av fagpersoner innen spesialpedagogikk, sykepleie, psykologi og helsevitenskap (Den norske kirke, 2018a). Syv av de åtte bøkene er over ti år gamle, mens den nyeste kom ut i 2018, og er inkludert i avhandlingen (Røkholt et al., 2018). Fagpersoner tilknyttet Senter for krisepsykologi har bidratt til flere av bøkene på listen. For å få oppdatert informasjon relevant for norsk kontekst, er en nyere bok skrevet av tre fagpersoner tilknyttet senteret, inkludert i avhandlingen (Kristensen et al., 2021). En av de eldre bøkene fra listen, *Å ta avskjed: ritualer som hjelper barn gjennom sorg*, er benyttet på grunn av høy relevans (Dyregrov, 2010).

Delspørsmål 1: «Hvilke dokumenter regulerer prestens møte med barn i sorg i begravelsesuken?», ble undersøkt gjennom å studere lover og Dnks dokumenter. Det ble det også gjort litteratursøk i Google Scholar, Oria og «Tidsskrift for praktisk teologi», lett i «Tidsskrift for sjelesorg» og «Kritisk forum for praktisk teologi» etter artikler om temaene sjelesorg for barn og berøringshendelsene dødsbudskap, syning, sørgesamtale og gravferd.

Disse søkene ble hovedsakelig gjort på norsk, med sikte på å få norske og nordiske resultater, fordi dette vil frembringe treff som tar utgangspunkt i en kontekst som ligner den norske, hvor skole og kirke er veldig adskilte institusjoner. De samme stikkordene ble benyttet på Dnk og Presteforeningen sine nettsider. Et treff var dokumentet «sjekkliste ved dødsbud» (Presteforeningen, 2020), som ble valgt fordi det er skrevet for prester, og har en praktisk tilnærming til hvordan dødsbud kan overleveres. For å få oversikt over ressurser prester har

tilgjengelig ble en representant for Kirkerådet kontaktet per epost med forespørsel om tilgang på Kirkens intranett for ansatte:

«Jeg skriver Masteroppgave i teologi om barn og sorg. I den forbindelse skulle jeg gjerne hatt tilgang til de ressursene praktiserende prester har på intranettet om barn som pårørende/ barn og sorg.» (Personlig kommunikasjon, 30. september 2022). Representanten svarte:

«Eg har leita på intranettet men der er det veldig lite om dette temaet. Det har blant anna samanheng med at intranettet i sin noverande form skal leggast ned/totalrenoverast. Blant anna skal alt 'åpent' ligge ute på ressursbanken.no. Derfor legg eg inn nokre lenker her under som kanskje kan vere nyttig å sjekke ut – om du ikkje allereie har søkt dei opp. (...) Legg ved pdf av den eine artikkelen eg fann på intranettet – den låg under Diakoni og samfunn > Beredskap for krise, katastrofe og overgrep > Barn og unge i akutt krise...» (Personlig kommunikasjon, 3. oktober, 2022).

Lenkene som er utelatt fra sitatet er henvisninger til ulike temasider i Ressursbanken som ikke ble funnet relevant for avhandlingen (Den norske kirke, 2023c). Artikkelen fra intranettet, «Barn og unge i akutt krise» (2015) ble inkludert i avhandlingen fordi den omfatter kirkelige ansattes oppfølging av barn og unge i krisesituasjoner (Kirkerådet, 2015. Se vedlegg 1).

Delspørsmål 2: «hvordan kan kirken og presten bidra i den akutte sorgfasen for barn som har mistet en forelder?» vil delvis besvares ut fra en narrativ analyse av to artikler fra et litteratursøk, se kapittel 4.2. Det ble også søkt etter litteratur innen «pastoral care» og sjelesorg. Et eksempel på et søk gjort i Google Scholar er «allintitle: pastoral care child OR children». Ved å velge publisering mellom 2013-2022, ekskludere sitater og ha alle søkeordene i overskriften, ga det 25 treff, hvorav 23 ble ekskludert etter overskrift. Mange av treffene var rettet mot syke barn eller forelders sykdom, noe som faller utenfor avhandlingens tema. Den ene av de to resterende treffene er skrevet på tysk, og den andre er ikke tilgjengelig.

Delspørsmål 3: «Hvordan kan presten anvende perspektiver fra den reviderte versjonen av toprosessmodellen for å hjelpe barn i sorg?». Planen var å sammenligne en psykologisk og en religionspsykologisk teori og anvende perspektivene gjennom en komparativ analyse på det praktisk teologiske feltet. Ved videre innlesning viste det seg lite adekvat, da teoriene tok utgangspunkt i voksne. Teoretiske perspektiver laget for voksne fungerer dårlig å overføre på barn som har et annet utviklingsnivå, og har andre tanker om det spirituelle og religiøse (Howell et al., 2015, s. 297). På bakgrunn av dette ble den reviderte versjonen av toprosessmodellen (DPM-R) valgt, ettersom den hevder å være en modell for å forstå sorg i en familiekontekst (Stroebe & Schut, 2015, s. 878). For å finne forskning som styrker eller svekker DPM-R, ble det søkt i Google Scholar på forskningsartikler som siterer Stroebe og Schuts artikkel (2015), og funnet 124 artikler. For å få relevante artikler for avhandlingen ble det søkt på «parentally bereaved» i disse 124 artiklene. Søket ga 19 treff, hvorav mange ble ekskludert fordi de handlet om ungdommer, og derfor var utenfor avhandlingens tema. I de fleste artiklene blir modellen kun nevnt i en bisetning. Det ble derfor valgt å ikke analysere disse artiklene.

3.3 Metode for analyse 1

Etter å ha lett etter materiale som beskriver prestens møte med barn i akutt sorg, ble det valgt å gjøre en analyse av de to dokumentene som var funnet. «Barn og unge i akutt krise» (Kirkerådet, 2015) fra Dnks intranett og dokumentet «Sjekkliste ved dødsbud», funnet på presteforeningens nettsider (Presteforeningen, 2020). Dokumentet «Barn og unge i akutt krise» har en innledning, en del om barn og en del om ungdom, hvorav sistnevnte ble ekskludert fra analysen. Teksten er rettet mot skolebarn som enten har vært involvert i, og er pårørende for noen etter en krise, eller bare er pårørende. Dokumentet benytter begrepet «pårørende» og retter seg både mot barn av skadde og omkomne personer. I avhandlingen vil dokumentet brukes med henblikk på barn som er etterlatt etter en ulykke hvor en forelder døde.

Sjekklisten er skrevet for prester som skal gå med dødsbud, og målgruppen er først og fremst voksne, ettersom at nærmeste pårørende skal varsles først. Dokumentet nevner lite spesifikt om barn, men inkluderes for å undersøke hva Dnk formidler at prester skal gjøre i en av berøringshendelsene. Sjekklisten er delt inn i tre underoverskrifter om hva presten skal gjøre før, under og etter varslingen. I analysen ble delen etter varslingen utelatt. Analyse 1 er en abduktiv innholdsanalyse hvor teksten informerer teori og omvendt. Professor og ekspert på samfunnsvitenskapelig metode, Dag Ingvar Jacobsen (2022), kaller abduktiv metode for en «metodisk pragmatisme». Analysen søker etter observasjoner og teori disse passer inn i, samt overraskelser eller brudd (Jacobsen, 2022, s. 227). Hvert dokument ble nærlest og kondensert, for deretter å bli sammenholdt med teori.

3.4 Metode for analyse 2

Litteraturstudier kan enten være systematiske, eller ikke-systematiske, slik narrative litteraturstudier er. Litteraturstudier kan føre til bekreftelsesbias, ved at en forsker som begynner å se et mønster har vanskeligere for å legge merke til data som motsier mønsteret (Baumeister & Leary, 1997, s. 314, 319). I tråd med dette, holder Ferrari (2015) frem at subjektiv utvelgelse av artikler er en svakhet ved narrative studier. Hun skriver at det ikke fins vedtatte retningslinjer for gjennomføring av narrative analyser, og hevder at narrative studier kan øke kvaliteten, og redusere faren for bekreftelsesbias ved å benytte systematiske analysemetoder i forberedelsen og utvelgelsen av litteratur (Ferrari, 2015, s. 230-231). Hun anbefaler å gjøre systematiske forberedelser til litteratursøking som å lage et relevanskriterium og å definere inklusjons- og eksklusjonskriterier for utvelgelsen av litteratur (Ferrari, 2015, s. 234). På bakgrunn av dette vil analyse 2 benytte relevanskriterium og inklusjons- og eksklusjonskriterier. Relevanskriteriet vil her være forskning på barn som har mistet en forelder, som kan informere prestens møter med familier i sorg i tiden frem til gravferden.

Det ble gjort tematiske litteratursøk i tidsrommet september-november 2022 på Google Scholar. Det var en utfordring å finne søkeord som ga relevante treff. For eksempel ga søk på begrepene «parental», «death» og «grief», mange artikler om «parental grief». Den samme problematikken oppstod ved å søke på «parental», «death» og «coping», noe som ga mange resultater om foreldres mestring av sorg etter å ha mistet et barn. For å unngå denne problematikken ble det søkt på «parentally» og «bereaved» i kombinasjon med andre ord. Da det fortsatt var mange treff, men få relevante, ble søkene avgrenset til at alle søkeordene måtte inngå i artiklenes tittel, «Allintitle». Da er det en fare for å miste relevante artikler, men en sikrer at treffene har en tittel som samsvarer med søket, og derfor mest sannsynlig er tettere på temaet. Treff i sitater ble utelatt i alle søkene.

Inklusjonskriterier	Eksklusjonskriterier
Undersøker barns sorg etter tap av én forelder isolert eller i familiesituasjonen.	Kun om barns sorg utenfor familiekonteksten eller annet tap enn foreldretap ved død.
Studier som favner flere aspekter om barns sorg det er relevant for prester å ha kjennskap til.	Studier spesifikke for ett aspekt ved sorgen, en fagdisiplin eller én bestemt terapimetode.
Vektlegger tap ved brå død.	Overvekt av tap etter sykdomsforløp.
Vektlegger den tidlige fasen av sorgen.	Lang tid siden tapet.
På engelsk eller norsk.	På andre språk.
Publisert 2013-2022.	Publisert før 2013.
Fagfellevurdert artikkel.	Artikler som ikke er fagfellevurderte.
Omfatter minst tre av årene i aldersavgrensningen 6-12 år.	Omfatter mindre enn to av årene i aldersavgrensningen 6-12 år.
Minst 50 barn i studien.	Mindre enn 50 barn i studien.
Vestlige studier.	Kun vekt på et ikke-vestlig geografisk område.

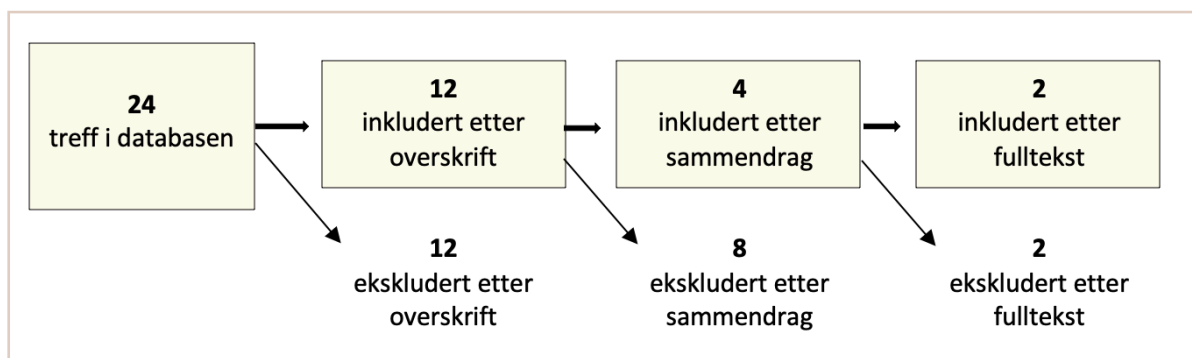
3.4.1 Litteratursøk og inkluderte studier

Tabellen under viser eksempler på søk uten treff eller hvor ingen av treffene gjenspeilet inklusjonskriteriene for analysen, mens nederste rad viser litteratursøket som ble benyttet. Litteratursøkene ble avgrenset til treff hvor alle søkeord er inkludert i artiklenes tittel, mens «OR» angir at ordet før eller etter, må være i overskriften.

Søkeord	Antall treff	Overskrift møtte ikke inklusjonskriteriene	Inkluderte studier
parentally bereaved coping child OR children	0	-	-
coping loss child OR children	17	17	0
parental loss coping	6	6	0
complicated grief child	4	4	0
parentally bereaved child OR children	24	12	2

«Parentally bereaved child OR children» fikk 24 treff i databasen. Overskriftene utelukkete noen studier av tap av forelder etter sykdom, andre var stedsspesifikke for et ikke-vestlig land eller irrelevante av andre årsaker. Ved å lese sammendragene ble flere studier ekskludert fordi de ikke var fagfellevurderte, men oppgaver på bachelor eller mastergradsnivå. Andre artikler ble ekskludert som følge av aldersavgrensningen, fordi de tok utgangspunkt i ungdommer i sorg.

Figur 10: Flytskjema for utvelgelsen av artikler

På bakgrunn av ønsket om å finne studier som omhandlet flere aspekter ved tapet og eksklusjonskriteriet om «små studier som er spesifikke på én bestemt metode, fagdisiplin og ligger langt fra prestens handlingsrom», ble det besluttet å ekskludere studier om kun selvmord og *posttraumatic growth* fra analysen. Perspektiver fra disse temaene vil likevel inkluderes i drøftingen. To av artiklene ble ekskludert etter å ha lest fulltekst. Den ene fordi opprinnelig publisering viste seg å være i 2012, den andre fordi den ikke undersøkte barn i sorg, men forklarte et psykologisk forebyggingsprogram for etterlatte barn og unge. Dette var så spesifikt rettet mot terapeuter at det ble ansett som lite hensiktsmessig å inkludere i analysen.

Forfattere (år) utgiver	Howell et al. (2015) <i>Death Studies</i>	Bergman et al. (2017) <i>BMC Palliative Care</i>
Tittel	“Individual and Psychosocial Mechanisms of Adaptive Functioning in Parentally Bereaved Children”	“When a parent dies – a systematic review of the effects of support programs for parentally bereaved children and their caregivers”
Metode	Kvalitative og kvantitative data	Systematisk analyse av 17 artikler om støttetiltak for barn som har mistet en forelder. Artiklene er publisert 1985-2015.
Disiplin	Psykologi	Psykologi, psykiatri, medisin og sosialt arbeid.
Utvalg og alder	Studie av 56 barn Alder 7-13 år	17 studier av etterlatte barn og barnets omsorgsgiver. Alder 0-18 år
Studiens svakheter	Lite utvalg.	Noe av datamaterialet er mer enn ti år gammelt.

3.4.2 Pålitelighet og analysens begrensninger

En begrensning ved analyse 2 er at den består av to artikler. En annen begrensning er at litteratursøkene er gjort i én database (Ferrari, 2015, s. 232). En metodisk svakhet ved analysen kan være at Bergman og kollegenes studie analyserer studier både innenfor og utenfor eksklusjonskriteriet av artikler publisert før de siste ti årene (Bergman et al., 2017, s. 12). Artikkelen ble inkludert av to grunner. For det første gikk kriteriet på da analyseartiklene var publisert. For det andre ble fordelene ved å inkludere en systematisk studie vurdert å veie tyngre enn ulempene.

4 Analysene

4.1 *Analyse 1*

Analysen består av dokumentene: «Barn og unge i akutt krise» (heretter forkortet BUAK) og «Sjekkliste ved dødsbud». BUAKs formål er å formidle hvordan kirken skal møte involverte eller pårørende som er rammet av ulykker og katastrofer (Kirkerådet, 2015, s. 1). Katastrofer faller utenfor avhandlingens rammer, men dokumentet brukes som informasjon om hva som kan være relevant for prester i møte med barn i krisesituasjoner. BUAK er delt inn i en del for oppfølging av barn og en for ungdom. Sjekklisten er rettet mot prester som skal overbringe dødsbud, og består av delene før, under og etter varlingen. Tabellen under viser hvilken del av dokumentene som er utelatt fra analysen, antall ord totalt utenom den utelatte delen og antall ord som er valgt til å inngå i tekstutdrag i analysen.

	BUAK	Sjekkliste ved dødsbud
Utelatt del av dokument	«oppfølging av ungdom»	«etter varslingen»
Antall ord i dokumentet uten utelatt del	403	678
Antall ord inkludert i tekstutdragene	188	381

4.1.1 Dokumentet «Barn og unge i akutt krise» (BUAK)

Første side i BUAK er en innledningsdel skrevet av Kirkerådet, mens andre del under overskriften «Oppfølging av barn» er en gjengivelse av en veileder utarbeidet av beredskapsleder i Sjømannskirken, Petter Skants (Kirkerådet, 2015, s. 1-2). Under følger en skjematisk fremstilling av hvordan utdrag fra artikkelen har blitt kondensert:

	Tekstutdrag	Kondensering
1.	«Hvordan hjelper vi mennesker best i denne første akutte fasen? Det første døgnet eller de par første døgnene gjelder: informasjon i en omsorgsfull setting. All erfaring viser at det er viktig å komme raskt til. (...) Henvendelser om akutte hendelser kan derfor ikke "vente til det passer" (...)»	Pårørende må få: Informasjon raskt og i en omsorgsfull setting
2.	Hovedregel for oppfølging av barn: «Gi omsorg, ha trygge rammer, gi alderstilpasset informasjon, skjerm for inntrykk»	- Omsorg - Trygge rammer - Alderstilpasset informasjon - Skjerming for inntrykk

3.	«Skolebarn har i større grad mulighet til å sette ord på følelser og er som regel mer opptatt av hendelsesforløp, skyld og urettferdighet. En økt forståelse for hendelsen gir større mulighet for forståelse, men også for mer angst. Redsel for gjentakelse er vanlig (...). Det er derfor viktig at barn ser nyhetssendinger sammen med noen som kan tolke det som formidles. Positivt gir mulighet større barn har til å påvirke og velge dem opplevelsen av mer kontroll enn for mindre barn.»	Skolebarn: - kan sette ord på følelser - er opptatt av hendelsesforløp, skyld og urettferdighet. - har økt forståelse, som kan gi mer angst - trenger hjelp til å tolke informasjon - kan til forskjell fra yngre barn ha opplevelsen av å ha kontroll
4.	«Støttearbeidet for barn skjer best av foreldrene eller andre voksenpersoner barnet var trygge på før hendelsen.»	Barn støttes best av noen de er trygge på
5.	«Fokuser informasjonen til barnet om hvordan det har gått med personer barnet kjenner som har vært involvert og fortell gjerne om positive sider ved oppfølgingsarbeidet etter hendelsen.»	Gi barn informasjon om de rammede de kjenner

Teksten i tabellens første punkt understreker at hjelp må gis i en omsorgsfull setting, men hvordan dette kan skapes utdypes ikke. Stikkordene «gi omsorg» og «ha trygge rammer» kan virke litt vage. Sistnevnte tematiseres i punkt fire; barn støttes best av voksenpersoner det kjenner. Punkt tre om at det er viktig at barn ser nyhetssendinger med en voksen adresserer «skjerm for inntrykk». «Alderstilpasset informasjon» utdypes i punkt tre som hva en kan snakke med skolebarn om, men gir få indikasjoner på hvilken, hvor detaljert og hvordan informasjon kan formidles. Begrepet «skolebarn» omtaler barn fra 6-12 år som én gruppe. Punkt fem anbefaler å fokusere informasjon til barnet om tilstanden til rammede barnet kjenner, og positive sider ved oppfølgingsarbeidet, mens hva informasjon om oppfølgingsarbeidet kan være, synes uklart. Teksten virker noe ugjennomarbeidet. Andre setning i punkt tre har en sirkulær argumentasjon. Grammatikken i punktets siste setning gjør at det oppleves vanskelig å forstå meningsinnholdet. Det utdypes ikke hva barnet har rett til å påvirke eller velge.

4.1.2 Dokumentet «Sjekkliste ved dødsbud»

«Sjekkliste ved dødsbud» ble publisert på Presteforeningens nettside i 2020, men oppgir verken forfatter eller dato (Presteforeningen, 2020). Her følger en skjematisk fremstilling av hvordan relevante utdrag fra artikkelen har blitt kondensert:

	Utdrag fra teksten	Kondensering
1.	Før varslingen: Ring politiet for å få nærmere informasjon om oppdraget: «Er identitet fastslått og på hvilken måte? Sikker identitet er avgjørende viktig. Omstendighetene rundt dødsfallet, når og hvor det skjedde? Hvor er vedkommende nå? Skal vedkommende obduseres? Hvem fant vedkommende? Hvordan ser vedkommende ut? Når kan vedkommende synes? ... Hvem bor på samme adresse, hvor gamle er de?»	Få informasjon om bekreftet identitet, omstendighetene rundt dødsfallet, hvor avdøde er, avdødes utseende, tidspunkt for syning og etterlattes alder.
2.	«Før du går inn i huset, vær forberedt på at du kan møte barn. Hvis du møter barn når du blir sluppet inn så vurder om det er best at barna blir ivaretatt et annet sted i huset før du overbringer budskapet. De voksnes reaksjoner kan være uforutsigbare, og barnets egne reaksjoner må også ivaretas på en god måte, helst av de foresatte selv.»	Vurder om barn skal være til stede under dødsbudskapet. Voksnes reaksjoner er uforutsigbare. Barn må ivaretas, helst av foresatte.
3.	Under varslingen: «Trekk pusten. Du skal formidle ro. (...) «Presenter deg med navn og tittel. Spør etter navnet til den som skal varsles. Forsikre deg om at du snakker med rette vedkommende. Spør så om du kan få komme innenfor. Kort vurder situasjon og personer til stede. Når døren er lukket bak deg kan du si: Jeg er kommet for å fortelle at NN er død/ NN er omkommet i en ulykke. Bruke tid på å følge opp og høre hva som er forstått. Om det er nødvendig, ta initiativ til å gå inn i boligen for å sette dere. (Ikke bli stående i gangen)»	Vær rolig, si hva du heter og at du er prest, forsikre deg om at du snakker med nærmeste pårørende, fortell raskt hvem som er død, forsikre deg om at budskapet er forstått, ta evt. initiativ til at dere setter dere ned.

4.	«Vær omsorgsfull og ivaretakende. Snakk med enkle ord. Bruk et klart, tydelig og empatisk språk der død kalles for død. Det finnes ikke en riktig reaksjon på et dødsbud. Ta imot det som kommer. Ofte må dødsmeldingen gjentas mange ganger. Bring ikke videre rykter eller antagelser, men fortell om dødsårsaken der dette er fastslått. Vær tydelig tilstede, også i de følelsene som dukker opp i rommet.»	Vær omsorgsfull, kommuniser med enkle ord. Gjenta dødsbudskapet og gi kun sikker informasjon. Vær til stede i de etterlattes følelser.
5.	«Er det andre som bør varsles; barn, søsken, foreldre, kjæreste eller andre. Det er en fordel at pårørende gjør dette selv, men si at du kan være tilstede når slike beskjeder overbringes ... Ikke si at du skal kontakte dem igjen, - med mindre du er stedets prest og vet at du kan og vil følge dem opp. Henvis til lokal prest der det er naturlig. Dersom den som er varslet om et dødsfall er alene, ikke gå derfra før andre er varslet eller er kommet til...»	Tilby deg å være med når andre skal varsles. Ikke lov å kontakte dem igjen. Ikke gå før andre har kommet, dersom den varslede er alene.

Førsteintrykket av dokumentet er at det er konkret og praksisnært. Punkt én vektlegger å samle detaljert informasjon om dødsfallet, avdøde og pårørende. Punkt to adresserer om hvorvidt barn skal være til stede under overlevering av dødsbudskapet eller ikke, basert på en vurdering av hvordan barnets reaksjoner best ivaretas. Punkt tre vektlegger at dødsbudet skal overleveres raskt, og betyr at presten må ta raske vurderinger av situasjonen og personene til stede. Det presiseres ikke hvilke faktorer presten skal legge til grunn for avgjørelsene.

Presten skal følge opp hva som er forstått, være omsorgsfull og bruke et «klart, tydelig og empatisk språk der død kalles for død». Et språk som bruker begrepet død er både «klart» og «tydelig», men hvordan dette kan kalles et «empatisk språk», eller hva det omfatter tydeliggjøres ikke. Punkt fire vektlegger å ta imot reaksjonene som kommer, gjenta dødsmeldingen og gi sikker informasjon. Dokumentet omfatter ikke hva som er vanlige reaksjoner på dødsbud, eller hvordan presten kan ta imot disse. Det utdypes hverken hvordan presten kan være til stede i de etterlattes følelser, eller hvordan en håndterer situasjoner hvor etterlatte uttrykker ulike følelser. Punkt fem understreker at presten kan tilby seg å være der når den nærmeste pårørende varsler andre, deriblant barn. Teksten gir inntrykk av å sikte til personer utenfor huset. Punkt to foreslår å ivareta barn i et annet rom under dødsbudet, men dokumentet adresserer ikke når disse skal informeres om dødsfallet og av hvem.

4.1.3 Oppsummering av analyse 1

Begge dokumentene vektlegger at presten raskt må dra til de etterlatte, at det er viktig å gi informasjon i en omsorgsfull setting eller med omsorg, og at barn ivaretas best av voksenpersoner de er trygge på.

4.2 Analyse 2

I begge artiklene er alt eller majoriteten av datamaterialet samlet inn i en tidlig fase av informantenes sorgprosesser (Howell et al., 2015, s. 303; Bergman et al., 2017, s. 5). Under følger en analyse av de to inkluderte studiene med utgangspunkt i delspørsmål 2: «Hvordan kan kirken og presten bidra i den akutte sorgfasen for barn som har mistet en forelder?»

4.2.1 Artikkel én: Howell og kolleger (2015)

Howell et al., 2015	Individuelle- og psykososiale faktorer for fravær av psykiske plager hos barn som har mistet en forelder [Min overs.]
Metode	Semistrukturerte intervju med både barn og forelder. Informantene rangerte påstander på skalaer.
Studiens formål	Utforske hvordan individuelle- og psykososiale faktorer spiller inn på den mentale helsen til barn som har mistet en forelder de siste 6 månedene. Studiens mål er å identifisere hvilke faktorer som skiller barn som tilpasser seg tapet fra de som får psykiske plager.
Sentrale funn	Barn med adaptiv tilpasning til tap scoret høyere på faktorene mestring, foreldrempati, positiv foreldreforsterkning og religiøsitet.

Professor i psykologi Kathryn H. Howell og kolleger (2015) holder frem at tap av forelder er en potensielt traumatisk opplevelse for barn som kan få konsekvenser for barnet både fysisk og emosjonelt (Howell et al., 2015, s. 303). De tar utgangspunkt i at barn er avhengig av at omsorgspersoner fasiliterer sorgprosessen for dem. Forskerne tar til orde for at barn er avhengige av at omsorgspersoner fasiliterer sorgprosessen for dem. De hevder at barnets

tilpasning til tap påvirkes av utviklingsnivå, indre- og ytre ressurser og barnets evne til å benytte disse (Howell et al., 2015, s. 296-297). Studien omfatter individuelle- og psykososiale faktorer for «adaptive functioning», som kan defineres som fravær av psykiske plager på et nivå som er over grensen for behandling. Psykiske plager omfatter her depresjon, angst, posttraumatisk stresslidelse PTSD og andre emosjonelle- eller atferdsrelaterte problemer (Howell et al., 2015, s. 296). Studien undersøker innvirkningen spiritualitet, religiøse praksiser og forelderens mestringsstil har på barnets tilpasning (Howell et al., 2015, s. 297).

Studien viste at 57 % av barna hadde adaptiv tilpasning, mens de resterende hadde det motsatte, maladaptiv tilpasning. Med tanke på at studien var under et halvt år siden tapet, hevder forskerne at andelen med adaptiv tilpasning er høy, selv om den kan virke lav sammenlignet med andre studier. De påpeker at det kan komme av at barn med utslag på kun én patologisk variabel ble regnet i den maladaptive gruppen (Howell et al., 2015, s. 302). Barna med adaptiv tilpasning hadde høyest score på bruk av ekspressiv mestring, noe som kan tyde på at adaptiv tilpasning og ekspressiv mestring korrelerer. Forskerne hevder at dette tyder på at barn har godt av organiserte sosiale aktiviteter rettet mot barn i sorg (Howell et al., 2015, s. 301-302, 304). De av barna som opplevde å kunne jobbe seg gjennom vanskelige følelser, rapporterte om færre psykiske plager. Forskerne holder frem at adaptiv tilpasning kan ha sammenheng med trygghet på å håndtere vanskelige følelser. De hevder at dette støtter opp under en ekspressiv mestringsstil. Barna med adaptiv tilpasning scoret lavere på unnvikende mestring, mens dette var vanligere hos barna som utviklet patologiske reaksjoner på tapet (Howell et al., 2015, s. 303).

Studien skiller mellom spirituelle og religiøse erfaringer, hvor førstnevnte er individets personlige, og sistnevnte er kollektive erfaringer fasilisert av en institusjon (Howell et al., 2015, s. 298). Gruppen med adaptiv tilpasning scoret høyere på spiritualitet, enn den maladaptive. Flertallet av barna rapporterte at de snakket til avdøde, hadde tanker om at forelderen passet på og var der for dem. Forskerne trekker frem at dette kan tyde på at barn tenker på om de skal møte forelderen igjen, evig liv og hvordan de kan bevare en kontakt med avdøde (Howell et al., 2015, s. 302-303). Studien fant en sammenheng mellom hyppig gudstjenestedeltakelse og adaptiv tilpasning. Forskerne trekker frem flere mulige forklaringer som at jevnlig

gudstjenestedeltakelse kan fungere stabiliserende i en kaotisk livssituasjon, eller at barnet opplever tilhørighet og støtte ved å være en del av et fellesskap som sørger (Howell et al., 2015, s. 302-303). De anbefaler terapeuter å hjelpe familier til å fortsette båndene til avdøde og finne trossystem som kan gi mening til tapet (Howell et al., 2015, s. 305).

Barna i den adaptive gruppen opplevde at de ble forstått og hørt, og oppga omsorgsgiveren sin som mer støttende og empatisk enn den andre gruppen. Forskerne holder frem at det er viktig at barnet opplever at det kan snakke om alle typer følelser knyttet til tapet. De viser til at foreldres bruk av positiv forsterkning, grensesetting, støtte og empati til barn i sorg ser ut til å ha sammenheng med adaptiv tilpasning (Howell et al., 2015, s. 302-303). Studien viser ingen sammenheng mellom forelderens mestringsstil og psykiske plager hos barnet. De hevder at dette kan tyde på at forelderens fungerende samhandling med barnet, evne til å støtte og hjelpe barnet å uttrykke følelser, har større påvirkning på barnet enn forelderens mestringsstil (Howell et al., 2015, s. 302, 304). Studien viser at barns tilpasning kan påvirkes positivt av åpen kommunikasjon i familien, og forskerne understreker at familier kan ha nytte av terapi som tilrettelegger for dialog om tapet. De viser til at barns tilpasning kan bedres ved at foreldre lærer kommunikasjonsteknikker som speiling, aktiv lytting og empatisk respons (Howell et al., 2015, s. 304).

4.2.2 Artikkel to: Bergman og kolleger (2017)

Bergman, Axberg og Hanson, 2017	When a parent dies – a systematic review of the effect of support programs for parentally bereaved children and their caregivers
Metode	Systematisk analyse av forskningsartikler fra ulike fagfelt om støtteordninger for barn som har mistet en forelder og deres foresatte.
Studiens formål	Systematisk oversikt over støttetiltak og identifisere hull i tidligere forskning.
Sentrale funn	Studien viser at kortsiktige støttetiltak kan forebygge utvikling av komplisert sorg hos barn etter tap av forelder.

Professorene i sosialt arbeid, Ann-Sofie Bergman, Ulf Axberg og Elizabeth Hanson (2017) tar utgangspunkt i at barn er sårbare både rett etter, og på lengre sikt etter tap av forelder. Forskerne påpeker at foreldretap skiller seg fra andre tap, og kan gi sterkere opplevelse av sorg, fordi foreldre er sentrale deler av barns hverdag, opplevelse av kjærlighet og trygghet (Bergman et al., 2017, s. 2). Barn som har mistet en forelder kan ha vanskelig for å akseptere tapet og økt risiko for psykiske og psykososiale utfordringer. Traumatiske opplevelser kan komplisere sorgprosessen, og gjøre at barnet unngår å tenke på avdøde, for å ikke trigge traumene (Bergman et al., 2017, s. 1-2). Forskerne legger til grunn at foreldre i sorg kan få svekket evnen til å støtte barnets sorg, og gi barnet mindre tid og oppmerksomhet enn det trenger. Noen av de inkluderte studiene gjorde tiltak for både barn og gjenlevende forelder, og fant at foreldre som ble støttet i sorgen økte kapasiteten til å støtte barnet (Bergman et al., 2017, s. 1-2).

De inkluderte studiene målte effekt av støttetiltak som gruppesamtaler og aktiviteter for barn. Bergman og kolleger (2017) fant at støttetiltakene viste effekt på barns sorgreaksjoner, helse, atferd og selvfølelse, men ikke på forståelse av døden og kommunikasjonen om avdøde. Noen av studiene som målte angst, fant at støttetiltaket kun hadde en positiv effekt på jenters angst. Forskerne påpeker at fremtidige studier kan undersøke hvilke støttetiltak som egner seg for ulike kjønn (Bergman et al., 2017, s. 5, 8). Forskerne understreker at barn som ser ut til å ha god tilpasning kort tid etter tapet kan få problemer på et senere tidspunkt. Flere av studiene viser at barn som møter andre i samme situasjon, føler seg mindre ensomme og isolerte. Forskerne hevder at støttende foreldre og oppdragelse kan være en beskyttende faktor for barn som mister en forelder. Av den grunn er det viktig at profesjonelle innen helse identifiserer barn som trenger mer oppfølging enn andre (Bergman et al., 2017, s. 12-13).

Studiene om støttetiltak for foreldre målte effekt på områdene: forelders mentale helse, forelders varme, oppdragelse, grensesetting, kommunikasjon med og relasjon til barnet. Forskerne fant at støttetiltakene familieseanser og foreldrerådgivning hadde effekt på faktorer knyttet til forelder, forelders mentale helse og oppdragelse (Bergman et al., 2017, s. 5, 8). De holder frem at familieseanser kan gi familien mulighet til å snakke om tapet og følelsene rundt tapet. I en av studiene etterspør foreldre mer støtte til barna sine. En annen studie viste at barn ofte forsøker å beskytte forelderen eller andre ved å ikke vise følelser, noe som skape en

oppfatning om at barnet ikke strever med tapet (Bergman et al., 2017, s. 12). Dette kan henge sammen med en studie som viste at foreldre ofte rapporterer færre symptomer hos barna, enn barna selv gjør. I en av studiene etterspør barn og foreldre mulighet til å dele erfaringer med andre etterlatte. Noen av studiene viste at støttetiltakenes effekt avhenger av barnets problemer før tapet, alder, kjønn, samt kan ha ulik effekt på mødre og fedre. Forskerne tar til orde for at det trengs mer forskning på hva barn selv synes er til hjelp i sorgprosessen (Bergman et al., 2017, s. 13).

4.2.3 Oppsummering av analyse 2

Howell og kolleger (2015) fant at barns ekspressive mestring, religiøsitet og spiritualitet kan korrelere med adaptiv tilpasning (Howell et al., 2015). Bergman og kollegers systematiske studie (2017) fant at kortsiktige støttetiltak kan forebygge kompliserende faktorer i sorgen. De anbefaler familieseanser hvor familien kan snakke sammen om tapet og følelsene sine. (Bergman et al., 2017). Begge artiklene peker på at forelders evne til å støtte barnet og oppdragelse har innflytelse på barnets sorgprosess.

5 Rammebetingelser for presters møte med barn i akutt sorg

I dette kapitlet vil funnene av analyse 1 av «BUAK» og «Sjekkliste ved dødsbud» brukes som utgangspunkt, før det trekkes inn andre dokumenter om prestens møte med barn i sorg i begravelsesuken. Dette vil til sammen utgjøre drøftingen av delspørsmål 1: Hvilke dokumenter regulerer prestens møte med barn i sorg i begravelsesuken?

Psykologspesialist Pål Kristensen understreker at omstendigheter rundt dødsfall påvirker sorgprosessen, og at etterlatte etter uventede og voldsomme dødsfall er mer utsatt for å få PTSD eller traumereaksjoner (Kristensen et al., 2021, s. 27). Psykologspesialist Atle Dyregrov påpeker at formidling av dødsbudskap i verste fall kan påføre etterlatte et sekundært traume (Dyregrov, 2008, s. 36-37). Dette indikerer at det er viktig at prester har kunnskap om

formidling av dødsbudskap til barn. Ved å se analysen i lys av krisepsykologisk litteratur utkrystalliserte det seg noen momenter det er relevant å drøfte; barns følelser og forståelse, informasjon til barn og barns behov.

5.1 Barns følelser og forståelse

Verken sjekklisten eller BUAK omfatter vanlige reaksjoner hos barn ved dødsbudskap og kriser. Dyregrov (2008) viser til at barns umiddelbare reaksjon kan variere mellom sterke følelsesmessige reaksjoner, og at barnet tar inn beskjeden gradvis og vil gjøre normale ting for å roe ned sitt indre kaos. Dyregrov holder frem at den som overleverer dødsbudet kan trygge de voksne på at dette er normalt (Dyregrov, 2008, s. 45-46). Han deler vanlige reaksjoner på dødsbudskap hos voksne i to, der den vanligste er sjokk og uvirkelighetsfølelse, mens andre reagerer med intens gråt og skrik. Pårørende kan også besvime, og i sjeldne tilfeller få illebefinnende eller hjerteinfarkt (Dyregrov, 2008, s. 38-39). Kunnskap om ulike reaksjonsmønstre er relevant for presten. Fravær av informasjon om dette indikerer at dette er kunnskap som forutsettes kjent. I kontrast til BUAK vektlegger sjekklisten barns opplevelse av voksnes reaksjoner. Psykiater Anne Kristine Bergem (2018) påpeker at barn trenger hjelp til å forstå sine egne og andres følelser, og anbefaler å forklare barnet hvilke følelser det observerer hos andre (Bergem, 2018, s. 62). Dette kan tyde på at dokumentene kan tilføye at barn trenger hjelp til å fortolke følelser.

BUAK kaller «alderstilpasset informasjon» en «hovedregel» for oppfølging av barn. I lys av Bergems (2018) perspektiv om at små barn ikke nødvendigvis forstår hva død er, kunne dokumentene inneholdt en konkret forklaring på hva død er, som hadde hjulpet presten å forklare dette (Bergem, 2018, s. 61). I sjekklisten anbefales presten å bruke et språk hvor død kalles død. En slik tilnærming støttes av blant annet Dyregrov (2008) som påpeker at små barn kan misforstå metaforer for døden som «søvn» eller «reise», og bli redde når andre skal sove eller reise (Dyregrov, 2008, s. 46). Dette viser at det kan være spesielt viktig at presten bruker et konkret språk ved formidling til barn. Sjekklisten påpeker at presten skal følge opp hva voksne har forstått av dødsbudet. På bakgrunn av barns forståelse av døden kan det se ut til at dette også er relevant for dem.

BUAK skriver at barn kan være bekymret for gjentakelse. Dette støttes av Dyregrov (2021) som påpeker at barn både kan være redd for at andre skal dø, og at de selv skal dø av samme sykdom som forelderen, hvis de ikke forstår at sykdommen ikke er smittsom. Han holder frem at manglende forståelse og lite erfaring kan gjøre at barn misforstår informasjon (Dyregrov, 2021, s. 96-97). Dette støtter opp under det BUAK skriver om at barn trenger hjelp til å fortolke nyheter om ulykken og kan også tyde på at barn trenger hjelp til å fortolke den ukjente situasjonen. I BUAK trekkes det frem at barn i skolealder er opptatt av skyld, hendelsesforløp og urettferdighet. Dette er i tråd med Dyregrov og Lytje (2021), som holder frem at barn fra sjuårsalderen har større årsaksforståelse for kroppens funksjoner og kan være interessert i detaljert informasjon om hendelsesforløp i en ulykke. De hevder at barn kan få urealistiske tanker om skyld i hendelsen, og for eksempel tro at forelderen ikke hadde dødd dersom de hadde ryddet rommet sitt som avtalt (Dyregrov & Lytje, 2021, s. 35-36, 42). Kunnskap om at dette er vanlig, kan hjelpe presten å bidra til å trygge barnet.

I sjekklisten inkluderes barn ved to anledninger. Begrepet «barn» referer ikke til en spesifikk aldersgruppe, og kan tolkes til alt fra 0 til 18 år. BUAK referer til «barn» og «skolebarn», noe som kan tyde på at «barn» henviser til alderen 6-12 år. Dyregrov og Lytje (2021) hevder at seksåringer ikke nødvendigvis har forutsetninger for å forstå at døden er irreversibel, og årsaken til dødsfall. Fra sjuårsalderen forstår de fleste at avdøde ikke kommer tilbake og at døden er universell, og fra tiårsalderen av begynner barn å forstå dødsfallets betydning på sikt (Dyregrov & Lytje, 2021, s. 35-36). Dette tyder på at stor forskjell i forståelsen av situasjonen i ulike aldre, og at begrepet «skolebarn» er upresist. I sjekklisten står det at presten kan spørre politiet på forhånd om de etterlattes alder, uten at dette utdypes. For at prester skal kunne gi alderstilpasset informasjon, slik det fremheves i BUAK, trenger prester kunnskap om barns forståelse av døden og situasjonen i ulike aldre. Dokumentene som inngår i analysen synes å mangle en nyansering av barns forståelse på ulike alderstrinn. En antakelse er at dokumentene forutsetter en del kunnskap som kjent. Det synes å være motstridende å ha «alderstilpasset informasjon» som en «hovedregel», når dokumentet ikke aktualiserer utviklingen i barns forståelse ved ulike aldre.

5.2 Informasjon til barn og barns behov

Både BUAK og sjekklisten vektlegger at de etterlatte raskt må få informasjon. Dette er i tråd med Helsedirektoratets veileder (2016) hvor det påpekes at moderne kommunikasjon kan føre til at etterlatte får en sterk mistanke eller varsles før man rekker å gå med dødsbud (Helsedirektoratet, 2016, s. 37, 63). I sjekklisten står det at presten kan velge om barn skal være til stede under overlevering av dødsbudskapet, noe som kan tyde på at understrekingen av rask varslings i større grad omfatter voksne. Dette ser ut til å begrunnes i voksnes uforutsigbare reaksjoner og hvordan barnets reaksjoner best ivaretas. Ut ifra behovet om rask varslings, må prestens avgjørelse tas raskt. Ifølge Dyregrov (2008) kan opplevelsen av dødsbudet i verste fall føre til et sekundært traume for etterlatte (2008, s. 36-37).

For barn som har mistet en forelder vil ikke nødvendigvis en voksen kunne ivareta barnet i et annet rom under dødsbudskapet. Presten Erik Stabrun (2014) har skrevet en bok om dødsbud, og trekker frem to hendelser der han skulle gi dødsbud hvor både avdødes barn og kone var hjemme. I det ene tilfellet forstod kona hva som kom, og ønsket å høre det selv først. Stabrun ble deretter bedt om å bli med å fortelle det til barna. I det andre tilfellet lekte barna i stuen, men kom løpende da de hørte sin mors skrik i gangen (Stabrun, 2014, s. 109). Ifølge Dyregrov (2010) er det viktig å forklare barn som blir vitne til sterke reaksjoner hva de ser (Dyregrov, 2010, s. 30).

I lys av Bergems (2018) påpeking om at barn raskt merker stemningsforandringer i hjemmet, er det vanskelig å se for seg at barn verken oppfatter stemningen eller hører forelderens reaksjon på dødsbudskapet. Bergem holder frem at barn må få informasjon om alvorlige hendelser (Bergem, 2018, s. 62). Dette perspektivet deles av Dyregrov (2008), som anbefaler at barn er til stede under formidlingen av dødsbudet dersom de er hjemme. Han hevder at foreldre som motsetter seg dette gjør en misforstått skjerming av barna, og understreker at en ved å inkludere barna vet nøyaktig hva barnet har fått vite, og gir barnet mulighet til å stille spørsmål, slik at barnet slipper å gruble alene (Dyregrov, 2008, s. 38-39). I BUAK understrekes det at barn støttes best av voksne de er trygge på. I tråd med dette påpeker Dyregrov (2008) at noen barn trenger hjelp til å motvirke uro, for eksempel gjennom fysisk kontakt fra en omsorgsperson (2008, s. 46).

Når en skal overlevere dødsbud i et hjem, anbefaler Dyregrov (2008) å samle alle og få dem til å sette seg. Han påpeker at dette kan være vanskelig fordi pårørendes tidsopplevelse kan endres i krisesituasjoner og føre til at noen blir utålmodige etter å få informasjon (Dyregrov, 2008, s. 38-39). Sjekklisten inneholder ikke spesifikke råd om overlevering av dødsbudskap til barn, men understreker at en skal være omsorgsfull, bruke et empatisk språk og snakke med enkle ord når dødsbudskap formidles. Dyregrov (2008) anbefaler at formidling av dødsbudskap til barn skjer på en åpen og direkte måte, og at en med varme i stemmen forklarer konkret og med enkle ord at personen er død, og hva død er (Dyregrov, 2008, s. 36-39, 45). Dette kan sies å konkretisere rådene i sjekklisten om å bruke empatisk språk. Dyregrovs råd sammenfaller i stor grad med sjekklisten, men understreker i tillegg at det er viktig å gi tilpasset informasjon (Dyregrov, 2008, s. 40-41). Tilpasset informasjon vektlegges også i BUAK, hvor det utdypes at informasjon til barnet kan ha fokus på hvordan det har gått med rammede barnet kjenner. Verken her eller i sjekklisten angis det hvor detaljert informasjon som kan gis til barn i ulike aldre. I sjekklisten anbefales prester å samle detaljert informasjon om dødsfallet. For presten kan det være utfordrende å tilfredsstille barnets behov for alderstilpasset informasjon, og samtidig ivareta de voksnes informasjonsbehov.

I sjekklisten står det at presten kan hjelpe den etterlatte å varsle videre, og at presten skal vente med å dra til nærmeste pårørende ikke er alene. Dyregrov (2021) hevder at gjenlevende forelders egen sorg kan gå ut over evnen til å hjelpe barnet (Dyregrov, 2021, s. 98). Dersom presten ser at den etterlatte forelder ikke er i stand til å støtte barnet selv, kan presten foreslå at noen som barnet er trygg på kan komme. Dette kan presiseres i sjekklisten. Prost Ulla Thorbjørn Hansen (2018) hevder at barn ofte tar hensyn til de voksne ved dødsbud, og kan unngå å stille spørsmål for å ikke forstyrre dem (Hansen, 2018, s. 114). Dyregrov (2008) anbefaler at den som formidler dødsbudet er tilgjengelig for å svare på spørsmål barnet eventuelt har (2008, s. 40-41). Ved å vite dette, kan presten være oppmerksom på om barnet har spørsmål.

5.3 Kirkens utfordring når det gjelder taus kunnskap

BUAK er skrevet med utgangspunkt i en tekst av Petter Skants fra 2011, mens sjekklisten både er uten dato og forfatter. Med tanke på utviklingen i forskningsfeltet om barn og sorg, er det oppsiktsvekkende at BUAK er over ti år gammelt. Representanten fra Kirkerådet som ble spurt om tilgang til dokumenter fra kirkens intranett til denne avhandlingen, fant bare BUAK, og begrunnet det med at intranettet skulle renoveres. Likevel er det overraskende at kirkens ansatte kun har tilgang på ett dokument med praktiske råd om å møte barn i krise og sorg. Kirkerådet holder frem at Den norske kirke har et særlig ansvar for mennesker som er i kriser (Kirkerådet, 2022). Skal dette ansvaret tas på alvor, må mennesker i sorg og kriser møtes av personer som har kunnskap og kompetanse på feltet.

I «Mal for bispedømmenes plan ved ulykker og katastrofer» heter det at: «prester og diakoner har høy kompetanse på å møte mennesker i sjokk og sorg gjennom det ordinære arbeidet med begravelser» (Kirkerådet, 2012, s. 3). Ut ifra analysens funn er det legitimt å spørre hva denne kompetansen omfatter, og om den også omfatter barn i sorg. I sin master i kunnskapsledelse, fant Aune og Meisal (2022) at prester i liten grad deler kunnskapen de har og opparbeider seg muntlig og skriftlig, heller ikke kolleger imellom. De hevder at prester bærer på mye taus kunnskap, og holder frem at kirken muligens går glipp av kunnskap som kunne ha kommet kirken, prestene og pårørende til gode (Aune & Meisal, 2022, s. 89-90). De forstår taus kunnskap som erfaringsbasert, kontekstspesifikk og personlig. Prester jobber mye alene og bruker ferdigheter det sjeldent settes ord på (Aune & Meisal, 2022, s. 1, 42). Dette kaster lys over at prester ser ut til å ha tilgang på få dokumenter om å møte barn i sorg, samt analysens funn om aspekter ved barns sorg som BUAK og sjekklisten ikke omfatter. Ved erfaringsdeling mellom prester og skriftliggjøring av taus kunnskap kan kirken nyttiggjøre seg presters erfaringsbaserte kunnskap.

Analysen viser at «Sjekkliste for dødsbud» har potensiale til å være en hjelp for presten, også i møte med barn. Det er derimot ikke funnet tilsvarende dokumenter for syning, sørgesamtale og gravferd. Den norske kirkes plan for trosopplæring understreker at barn er fullverdige medlemmer i menigheten (Kirkerådet, 2010, s. 8, 28). Dette ligner på perspektivet i trossamfunnsloven (2020, § 3), som vektlegger barns rett til medvirkning i utøvelse av sitt

livssyn. Fordi det ikke er funnet dokumenter som beskriver presters møte med barn i syning, sørgesamtale og gravferd, er det vanskelig å si om dette ivaretas blant prester. Dette peker på et behov for at Dnk utreder hvordan barns medvirkning kan ivaretas slik at prester får retningslinjer for hvordan dette kan gjøres. Prest og lektor i liturgikk, Lena Kjems (2020), tar til orde for å forstå barn som noe mer enn dem som er med de voksne i begravelse. Hun påstår at det vil innebære å involvere de i forberedelser til gravferden, se de som likestilte begravelsesdeltakere og at salmevalget og talen tar hensyn til at barn er til stede (Kjems, 2020, s. 46).

6 Kirkens og prestens bidrag i akutt sorgfase

I kapitlet vil funnene fra analyse 2 sammenstilles med annen relevant litteratur for å drøfte delspørsmål 2: «Hvordan kan kirken og presten bidra i den akutte sorgfasen for barn som har mistet en forelder?».

6.1 Prestens bidrag

Bergmann og kollegenes systematiske studie (2017) fant at kortsiktige støttetiltak kan forhindre utvikling av komplisert sorg (2017, s. 13). Dette kan tyde på at presten kan bidra til å forhindre utvikling av kompliserende faktorer i sorgprosessen, på tross av begravelsesukens korte tidsperiode. Dokumentene i analyse 1 vektlegger at barn støttes best av voksne det kjenner. Artiklene i analyse 2 pekte på at barn er avhengig av at voksne fasiliterer sorgprosessen for dem, at foreldre i sorg kan få svekket evne til å ivareta barnets sorgprosess og at foreldre som blir støttet i sorgen kan få økt kapasitet til å støtte barnet (Howell et al., 2015, s. 303; Bergman et al., 2017, s. 1-2). Howell og kolleger (2015) visert til at studien ikke fant sammenheng mellom forelders mestringsstil og psykiske plager hos barnet, og hevder at det kan tyde på at forelders fungerende samhandling med barnet og evne til å støtte barnet, har størst påvirkning på barnet (Howell et al., 2015, s. 302, 304).

Dyregrov og Lytje (2021) hevder at gjenlevende forelders behov ofte blir glemt, og at foreldre kan trenge råd for å klare å gjøre det som er best for barna (2021, s. 58-59). Bergman og kolleger (2017) hevder at støttende forelder og støttende oppdragelse kan fungere som en beskyttende faktor mot komplikasjoner i barnets sorgprosess (Bergman et al., 2017, s. 12-13). Disse funnene kan peke på at presten kan bidra til barnets sorgprosess ved å veilede forelderen. Dnk hevder at kirkens ansatte har utdanning i og erfaring på å møte etterlatte som er i sorg (Den norske kirke, 2023b). Ved å benytte sin kompetanse, kan presten gi forelderen råd om hvordan barn kan inkluderes i, og forberedes til berøringshendelsene.

6.1.1 Kommunikasjon

Howell og kollegene (2015) peker på at barnets tilpasning kan bedres, dersom foreldrene lærer seg kommunikasjonsteknikker (Howell et al., 2015, s. 304). Berit Okkenhaug (2002) holder frem at prester trenger erfaring og innsikt i hvilke faktorer som påvirker samspillet i sjelesorgssamtaler. Hun hevder at prester må ha evne til å være empatiske og lyttende, for å kunne forstå den de snakker med. Ved å stille åpne spørsmål, kan presten hjelpe de sørgende å sette ord på følelser, og slipper å basere seg på egne antakelser (Okkenhaug, 2002, s. 82, 86, 92). Forskerne i psykiatri og medisin, Danielle N. Shapiro, Kathryn H. Howell & Julie B. Kaplow gjorde en studie av mor-barn kommunikasjon etter tap av barnets far. De fant at effektiv kommunikasjon mellom mor og barn kan virke preventivt mot at barnet utvikler psykiske lidelser ved at forelderen er oppmerksom, følsom og varm ovenfor barnet (Shapiro et al., 2014, s. 173). Begge studiene i analyse 2 vektla å uttrykke vanskelige følelser. Howell og kolleger (2015) hevder at funn fra studien peker på en korrelasjon mellom barn med ekspressiv mestring og adaptiv tilpasning. De fant også at barnets trygghet på egen evne til å mestre vanskelige følelser har en sammenheng med adaptiv tilpasning (Howell et al., 2015, s. 303).

Howell og kolleger (2015) holder frem at barnets tilpasning kan påvirkes positivt av åpen kommunikasjon med forelderen, og at terapi som legger til rette for dette kan være nyttig (2015, s. 304). Bergman og kolleger (2017) holder frem at en familieseanse i et støttetiltak kan være den første muligheten en familie får til å snakke sammen om følelsene sine rundt tapet (2017, s. 12). Dette kan peke på at presten kan anbefale nærmeste pårørende å inkludere barna i

sørgesamtalen, og legge til rette for en eller flere samtaler med hele familien der de får mulighet til å dele følelsene sine rundt tapet. Dyregrov og Straume (2021) skriver om behandling av komplisert sorg hos barn. De skriver at foreldre ofte observerer den første behandlingstimen de har med barnet: «vår direkte, men respektfulle tilnærming kan være god modellering for hvordan familien kan snakke om vanskelige tema» (Dyregrov & Straume, 2021, s. 203). Ved at kirken sørger for en skriftliggjøring av taus kunnskap om å snakke med barn i sorg, kan prester dele erfaringer og øke sin kunnskap. Prester med god kunnskap om å snakke med barn i sorg kan benytte modellering i samtaler med familier.

6.1.2 Sørgesamtale

Lena Kjems (2020) tar til orde for å inkludere barn i sørgesamtalen, og understreker at det er viktig å lytte oppmerksomt til barns opplevelser og tanker (Kjems, 2020, s. 51). Dyregrov og Straume (2021) viser til at den profesjonelle kan ta initiativ til å snakke om avdøde, dødsfallet, og vise interesse for hvordan dette har påvirket barnets hverdag. De hevder at barnet på denne måten vil kunne føle seg trygg og bekreftet i det første møtet. «Utfordringen er å hjelpe dem å formulere hvordan *de* har opplevd tapet og konsekvensene det har fått, samtidig som de får støtte til å håndtere følelsene dette kan bringe fram» (Dyregrov & Straume, 2021, s. 202). Shapiro og kolleger (2014) hevder at når barnet har en trygg relasjon til forelderen, kan det føles tryggere å utforske de vanskelige følelsene knyttet til tapet (Shapiro et al., 2014, s. 177). Dyregrov (2010) holder frem at barn med støtte i voksnes trøst kan lære å regulere følelser og bli bedre utrustet til å håndtere vanskelige hendelser senere i livet (2010, s. 33).

For at presten skal ha mulighet til å gi råd til forelderen, uten at barna er til stede, kan sørgesamtalen deles opp. Dyregrov og Staume (2021) viser til at barn under ungdomsskolealder ikke tåler lange og intense samtaler (2021, s. 203). Derfor kan det være positivt at barna å ikke være med på hele samtalen, men det kan også føre til at de føler seg ekskludert. Lars J. Danbolt (2010) skriver at det varierer om de etterlatte ønsker å gjøre noe mer i sørgesamtalen enn å planlegge de praktiske aspektene ved gravferden. Han tar til orde for å forstå sørgesamtalen som en form for sjelesorg som kan gi åndelig og eksistensiell omsorg og støtte til de etterlatte,

hjelpem dem å ta avskjed med avdøde, komme videre i sorgprosessen og tilpasse seg til sin nye livssituasjon (Danbolt, 2010, s. 310-311).

Dersom presten skal holde minneordet, kan presten passe på at barna får sagt det de vil si om den avdøde forelderem. Et tema som utpekte seg blant informantene i Søfting og kollegenes studie (2016) var overraskelsen over at det var så mange deltakere i gravferden (2016, s. 148). Dette er et viktig perspektiv presten kan informere barnet om, både som en forberedelse til seremonien, men også at barnet er klar over at det de ønsker at skal sies i minnetalen kommer til å bli fortalt foran veldig mange mennesker. Dyregrov (2010) påpeker at det kan være viktig for barnet å gjøre en rituell markering som å legge en blomst eller tegning på kista eller noe annet, også under gravferden (Dyregrov, 2010, s. 44). Hvis barnet skal gjøre noe slikt, er det lurt å hjelpe forelderem til å foreslå noe de tror barnet vil være komfortabel med å gjøre det foran mange mennesker. Dyregrov (2010) tar til orde for at minnetalen utformes på en måte som gjør at barna kan forstå det som blir sagt (Dyregrov, 2010, s. 45). Et av Søfting og kollegenes studie (2016) skrev en minnetale om sin avdøde far som presten leste opp i kirka (Søfting et al., 2016, s. 147). Dette er noe presten kan vurdere å tilby barna i sørgesamtalen.

Bergman og kolleger (2017) peker på at barn kan prøve å skåne foreldrene sine, ved å skjule at de strever som følge av tapet, og at foreldre har en tendens til å underrapportere sorgsymptomer hos barna sine (Bergman et al., 2017, s. 12-13). Dette kan underbygge en sørgesamtale hvor barna er inkludert, og at presten må jobbe for å trygge barna. Dersom sørgesamtalen er prestens første møte med barna, kan presten danne seg et inntrykk av hvordan barna takler situasjonen. Ved å legge delen av samtalen uten barna til slutt, kan prestens inntrykk være uavhengig av forelderens. Da kan presten spørre forelderem hvordan det går med barna og om forelderem har bekymringer eller spørsmål. I en sørgesamtale kan det være andre voksne til stede. I mange tilfeller vil dette være besteforeldre, tanter og onkler av barna som de er trygge på. Hvis gjenlevende forelder får svekket evne til å ivareta barna, kan det være positivt at flere av barnas omsorgspersoner er med i samtalen. Da vet presten at de er flere som er informert om barnas behov både under ritualene og i tiden fremover.

Bergman og kolleger (2015) holder frem at ansatte innen helse kan følge med på hvilke barn som trenger ekstra oppfølging (Bergman et al., 2017, s. 12). Med tanke på barnas sårbare situasjon hadde det vært en fordel om prester også kunne prøve å identifisere de som er sårbare for kompliserte sorgforløp. Når det er sagt er det ikke sikkert at dette ligger innenfor prestens mulighetsrom med tanke på mandat og kompetanse. Presten møter de etterlatte rett etter tapet. Forskerne understreker på den ene siden at det kan ta tid før barn utvikler problemer som følge av tapet. På den andre siden kan barn som ser ut til å få en maladaptiv mestring av tapet, få en god effekt av at familiesituasjonen stabiliserer seg (Bergman et al., 2017, s. 13). Med mindre familien kontakter presten for råd ved et senere tidspunkt, kan sørgesamtaler med flere voksne til stede være en viktig arena for å sikre at barnets omsorgspersoner vet hva barnet trenger.

6.2 *Kirkens ritualer*

Dnk forvalter dødsritualer. Brottveit (2003) understreker av at ritualenes kraft ligger i at de bringer forutsigbarhet inn i en kaotisk situasjon (2003, s. 87, 92). Dette kan ses i lys av både Dyregrov (2010) og Ekviks (2010) understreking av at barn som skal delta i ritualer må forberedes godt. For barn som har mistet en forelder kan det være første gang de deltar i syning og gravferd. På bakgrunn av dette kan det være nyttig at Dnk undersøker hva som skal til for at barn opplever ritualene som forutsigbare. Prest Steinar Ekvik (2010) hevder at en ved å la barnet besøke kirken i forkant av gravferden bidrar til å gi barnet trygghet, ved at det vet hvor det skal sitte og hvor kista skal stå på forhånd (2010, s. 44). Brottveit (2003) legger vekt på tre funksjoner ved ritualer (2003, s. 92).

6.2.1 Ritualenes kosmologiske funksjon

Ritualer kan ha en kosmologisk funksjon (Brottveit, 2003, s. 92). Howell og kolleger (2015) fant at barns religiøsitet og spiritualitet kan korrelere med adaptiv tilpasning (Howell et al., 2015). Dnk er en institusjon som legger til rette for religiøsitet og spiritualitet. Barna i Howell og kollegenes studie (2015) rapporterte om spirituelle tanker om avdøde som at de snakket med avdøde og at avdøde passet på dem. Forskerne antyder at dette betyr at barn i skolealder spekulerer på tanker om et evig liv, om de får møte forelderen igjen og hvordan de kan bevare en kontakt med den avdøde forelderen (Howell et al., 2015, s. 302-303). Graff-Kallevåg og Kaufman (2018), fant at noen barn bruker bønn til Gud som en mestringsstrategi i vanskelige situasjoner (2018, s. 233-234, 237). Presten kan for eksempel spørre barn om det bruker å be, og hjelpe det til å bruke bønn som en mestringsstrategi, dersom barnet ønsker det.

Howell og kolleger (2015) holder frem at terapeuter kan hjelpe familier å fortsette båndene til avdøde og finne trossystem som kan gi mening til tapet (Howell et al., 2015, s. 305). I en studie av spiritualitet i trosopplæringen i Dnk (2018), fant professor Tone Stangeland Kaufman at en bønnevandring kan gi deltakerne en erfaring av at ressurser fra den kristne tradisjonen blir tilgjengelig på en sansbar og konkret måte (Kaufman, 2018, s. 126). Noen av barna tenkte på konkrete personer når de tente lys, andre uttrykte at de «bare» tente det (Kaufman, 2018, s. 119-121). En mulighet er at presten tenner et lys og sier avdødes navn i starten av sørgesamtalen. Dyregrov og Straume (2021) holder frem at terapeuter kan benytte modellering for å vise foreldre hvordan de kan snakke med barn om vanskelige temaer (2021, s. 203). Kanskje kan presten bruke lystenning for avdøde som modellering for å vise familien en enkel rituell handling de kan gjøre sammen senere.

En form for kosmologisk funksjon, understrekes av Dyregrov (2010), som fremmer at jordfestelsen knytter an til noe større. Han påpeker at noen voksne korter ned ritualer på bakgrunn av ønsket om å skjerme barna fra jordfestelsen. Han ser ikke noen grunn til å ekskludere barna fra denne delen (Dyregrov, 2010, s. 45-46). Mange av barna i Søfting og kollegenes studie (2016) trakk frem minner fra jordpåkastelsen og senkingen av kisten. De fleste fortalte relativt rett frem om dette, mens en jente hadde en vanskelig erfaring med

kistesenkningen. Hun fikk holde på et av tauene, men kjente på en sterk motstand mot å senke kisten og prøvde å holde igjen, men at kisten var for tung (Søfting et al., 2016, s. 149-151).

6.2.2 Ritualenes terapeutiske funksjon

Bergman og kolleger (2017) etterspør forskning på hva barn selv synes er til hjelp i sorgprosessen (2017, s. 13). Angående deltakelse i ritualer, svarte barna Søfting og kollegenes studie (2016) at de ønsket å se ritualene selv for å lettere akseptere og forstå dødens realitet, og å ta avskjed med avdøde (2016, s. 141). Flere av barna i studien forklarte at syningen ga dem en siste mulighet til å ta farvel med avdøde. En gutt fikk være litt alene med sin avdøde far, og fortalte at han da kunne si det han ønsket å si, uten å være redd for å vise følelsene sine (Søfting et al., 2016, s. 151). Dyregrov (2010) holder frem at ritualer kan være særlig viktige for gutter i tiårsalderen og oppover, fordi de kan ha vanskeligere for å uttrykke følelsene sine med ord (2010, s. 58).

Ifølge Dyregrov og Lytje (2021), har barn en konkret tankegang, og trenger konkrete uttrykk for sorgen som ritualer, bilder og gravsted (2021, s. 36). Dyregrov (2010) holder frem at rituelle handlinger kan hjelpe barn å uttrykke følelser, og foreslår at barn kan legge gjenstander, blomster, eller tegninger på kisten (2010, s. 23-24). Med tanke på Graff-Kallevåg og Kaufmans (2018, s. 237) beskrivelse av at spiritualitet kommer til uttrykk i praksiser, kan dette tale for at barn kan involveres i praktiske handlinger både som et uttrykk for spiritualitet og for å konkretisere sorgen på en måte som hjelper barnet å uttrykke følelser.

6.2.3 Ritualenes sosiale funksjon

Ritualer kan også ha en sosial funksjon (Brottveit, 2003, s. 92). Howell og kollegene (2015) antyder at barn kan oppleve tilhørighet og støtte i kraft av å være det av et fellesskap som sørger sammen med barnet (Howell et al., 2015, s. 302-303). Dette kaster lys over Søfting og kollegenes (2016) studie hvor barna uttrykker at de ønsker å delta i ritualene, bli anerkjent som fullverdige medlemmer av familien og som sørgende på lik linje med voksne (Søfting et al.,

2016, s. 141, 143). De var opptatt av spesifikke personer som var i gravferden som lærere, venner, naboer, kollegaer og andre bekjente. En jente vektla at læreren hennes hadde vært der, bare for henne. En gutt forklarte at han var glad for at klassekameratene hans hadde vært der, slik at de kunne se det med egne øyne og forstå. En annen gutt var lei seg fordi klassekameratene ikke hadde vært i gravferden. Gutten hadde ønsket at klassekameratene hadde deltatt for å vise medfølelse med ham (Søfting et al., 2016, s. 148). Presten kan understreke dette for forelderen, slik at forelderen kan spørre om noen av barnets venner vil komme.

6.2.4 Involvering og forståelighet

For å delta i ritualer er det viktig at barn er forberedt, følges av en støtteperson og kan bearbeide inntrykkene i etterkant (Dyregrov, 2010, s. 38; Ekvik, 2010, s. 43-45). Dersom forelderen ønsker å la barna delta, kan presten understreke at forelderen må tenke på disse momentene. Hvis presten får inntrykk av at forelderen har mye annet å tenke på kan presten selv forberede barnet før syning og gravferd, og spørre forelderen direkte om hvem som kan støtte barnet i disse situasjonene. For å ta barn på alvor som sørgende, må Kirkens holdning i Trosopplæringsplanen (2010) overføres til praktisk handling i ritualene. Kjems (2020) foreslår at presten kan trygge barna ved å være ekstra tydelig som liturg, for eksempel ved å si «vi reiser oss» (2020, s. 55). Hun påpeker at liturgien og rituallet må forklares på et nivå barnet forstår (Kjems, 2020, s. 48). Dyregrov understreker at man må fortelle barnet detaljert hva som skal skje helt fra klokkinga begynner til rituallets slutt (Dyregrov, 2010, s. 43).

I trosopplæringsplanen (2010) holdes det frem at barn forstås som fullverdige deltakere i menighetens fellesskap, og at barn skal ha rett til medvirkning i avgjørelser (Kirkerådet, 2010, s. 8, 28). Steinar Ekvik (2010) holder frem at å ta med barna til kirken i forkant av gravferden kan gi dem opplevelsen av å bli tatt på alvor (2010, s. 44). Dette kan være en måte å ta barn på alvor som sørgende på. Prest og lektor i liturgikk, Lena Kjems (2020), tar til orde for å forstå barn som fullverdige gravferdsdeltakere. Hun holder frem at barn ikke må bli statister i gravferden, men deltakere det må tas hensyn homiletisk, liturgisk og hymnologisk. Dette begrunner hun i verdiene involvering og forståelighet, som hun omtaler som evangelisk-lutherske kjerneverdier (Kjems, 2020, s. 46-47). Disse to verdiene kan være gode stikkord for

hva som kan prege prestens og andres holdning til barn. Barn kan oppleve seg som fullverdige gravferdsdeltakere, ved å bli tatt på alvor gjennom at ritualene tilrettelegges, og blir forståelige og forutsigbare.

7 Anvendelse av toprosessmodellen i møte med barn

Dette kapitlet omfatter en drøfting av delspørsmål 3: «Hvordan kan presten anvende perspektiver fra den reviderte versjonen av toprosessmodellen for å hjelpe barn i sorg?»

Stroebe og kolleger (2017) tar til orde for å endre forskning og praksis som holder fast ved faseteoriene fordi forventningen om at sørgende skal gå gjennom faser kan være skadelig for dem som ikke gjør det (Stroebe et al., 2017, s. 455). Avhandlingen har vist at Den norske kirke har lite skriftliggjort kunnskap om barns sorg for prester. Derfor er det umulig å si hvilken sorgforståelse som råder blant prester i dag. Ved å se på alderssammensetningen i presteskapet, kan vi se at 58% av prestene i 2021 var over 50 år (Den norske kirke, 2022, s. 42-43). Det kan tyde på at det er lenge siden mange av dagens prester studerte. Tatt i betraktning den raske utviklingen på forskningsfeltet om barn og sorg, kan det tyde på at de ikke har oppdatert kunnskap. Når det er sagt, er det et økende antall andrekariereprester som har tatt utdanningen i senere tid, og kan ha erfaring med barn i sorg fra andre yrker (Den norske kirke, 2022, s. 42-43).

Kunnskap fra nyere forskning peker mot at faseteoriene kan være skadelige for de sørgende som ikke følger fasene (Stroebe et al., 2017, s. 455). Ifølge Austad (2017) preges profesjonelles møte med mennesker i sorg av deres sorgforståelse (2017, s. 10). Det tyder på at prester som har en sorgforståelse preget av fasetenkning, står i fare for å presse etterlatte inn i en tenkning som er lite gjenkjennelig, og i verste fall skadelig. Sandvik og kollegenes (2018) argumenterer for at toprosessmodellen fanger opp hvordan den sørgende påvirkes av og samspiller med omgivelsene (Sandvik et al., 2018, s. 37-38). Denne forståelsen harmonerer med Kristensen og

kolleger (2021), som hevder at DPM-R innebærer et relasjonelt perspektiv og kan forklare hvordan familiemedlemmers tilpasning påvirker hverandre (Kristensen et al., 2021. s. 33).

Barn trenger hjelp til å forstå egne og andres følelser, og voksne kan få begrenset kapasitet til å håndtere barnets sorg midt i sin egen sorgprosess. Dette kan tyde på at både forelderen og barnet trenger hjelp til å forstå barnets sorgprosess. Kristensen og kolleger (2021) hevder at de etterlatte enkelt kan kjenne seg igjen i toprosessmodellen (2021, s. 33). Det kan tyde på at presten kan bruke modellen for å hjelpe de etterlatte å forstå mer av sorgprosessen sin. Dyregrov og Lytje (2021) hevder at det ofte er mer fokus på å støtte barnet enn gjenlevende forelder etter et tap (2021, s. 58-59). I lys av analyse 1 og hvor lite tilgjengelige ressurser prester har om barn i sorg, tyder det på at dette ikke gjelder Kirka. For å ta det bibelske ansvaret om å gråte med de gråtende og trøste de som sørger på alvor, kan presten støtte både barnet og forelderen. Ved å ha kjennskap til DMP-R, kan presten få en dypere forståelse for forelderens sorg, og hvordan den preges av både tapsrelaterte- og sekundære stressorer.

Sandvik og kollegene (2018) holder frem at DPM-R gir en nyansert beskrivelse av sorgprosessen som fanger opp det spennet den etterlatte lever i, mellom å være opptatt av tapet og det som var, og samtidig prøve å håndtere endringene og den nye livssituasjonen (Sandvik et al., 2018, s. 37-38). Stroebe og Schut har skrevet mange eksempler om hva disse stressorene kan være for voksne, men har få eksempler for barn. Det å miste en forelder som barn kan ha konsekvenser for barnet både der og da, men også inn i voksenlivet (Dyregrov & Lytje, 2021, s. 57). Modellens to prosesser ivaretar både stressorer i den akutte sorgen, men gir også en retning for hva som er viktig videre i sorgprosessen. Dyregrov og Lytje (2021) holder frem at det er vanlig for barn at sorgen kommer tilbake i ulike styrker gjennom livet, når barnet utvikler seg (2021, s. 26-27). Dette peker på at toprosessmodellen kan være en god modell for å beskrive noen av aspektene ved barns sorg.

7.1 En modell for familiesorg?

Stroebe og Schut (1999) argumenterer for at DPM kan brukes på flere typer tap, selv om den er basert på tap av partner (1999, s. 211). I artikkelen om DPM-R understrekes det at den bygger på en tidligere studie Stroebe og Schut er med på, som undersøker dynamikken mellom partneres sorg etter tap av et felles barn (Stroebe et al., 2013). Studien undersøker endringer i partnernes relasjon, og partneres forståelse av sin egen, og den andres nivå av sorg (Stroebe & Schut, 2015, s. 876). Ettersom at de omtaler den som en familiemodell, er det grunn til å anta DPM-R også kan brukes på andre typer familietap, selv om den er utviklet for par som har mistet et barn. Hvis den modellen bare kan brukes om et par som har mistet barn, burde revisjonen heller kalles en parforholdsmodell, ikke en familiemodell. Howell og kolleger holder frem at det kan være vanskelig å bruke sorgteorier utviklet for voksne på barn, fordi teoriene beskriver sorg ut fra kategorier som er vanskelig å overføre til barn (Howell et al., 2015, s. 297). Dette kan tyde på at DPM-R kan trenge litt tilpasning for å kunne si noe om barns tilpasning til tapet i en familiekontekst.

I artikkelen om DPM-R nevnes barn få ganger. Det stedet i artikkelen hvor barn er mest omtalt er i en figur som beskriver og gir eksempler på den reviderte modellen. I likhet med DPM er den reviderte versjonen delt opp i to spor som hver består av fire oppgaver. Innad i hver oppgave beskrives stressorer på individnivå, familienivå og et integrert nivå. Den oppgaven som har flest referanser til barn, er oppgave tre under tapsorientering, som nevner barn i alle de tre nivåene:

Nivå	Tapsorientering, oppgave 3: tilpasning til livet uten avdøde
Individ	Uavbrutt lengsel etter avdøde er tegn på komplisert sorg både for barn og voksne.
Familie	Forelderens varme og oppdragelsesstil virker inn på barnets tilpasning
Integrert	En god oppdragelse har potensial til å redusere barnets sorg

Stroebe og Schut kommenterer selv at de fleste eksemplene i figuren er om etterlatte foreldre som sørger over tap av barn, men at noen av eksemplene også er om tap av en forelder (Stroebe & Schut, 2015, s. 877). Foruten disse tre nivåene er ordet «child» med i to andre av figurens 24 nivåpunkter. På tross av at barns sorg er lite omtalt i artikkelen, oppsummerer forfatterne slik: «Vi har vist at familier utgjør en forskjell, både på individuelt- og familienivå, i tilpasning til tap (...)» [Min overs.] (Stroebe & Schut, 2015, s. 878). Dette viser at modellen tilstreber å være en modell for familiesorg, selv om den bærer preg av å være utviklet på bakgrunn av forskning på voksne.

Kristensen og kolleger (2021) peker på at DPM-R kan bedre forståelsen av barns sorg ved å kaste lys over hvor mye forelderens måte å mestre på, påvirker barnet (2021, s. 33). Howell og kollegene understreker også at foreldre fasiliterer barnets sorgprosess (Howell et al., 2015, s. 297). Når det er sagt, fant studien deres at forelderens mestringsstil ikke så ut til å være nært forbundet med barnets nivå av psykiske plager. De peker på at dette enten kan bety at barnet ikke blir like påvirket av forelderens måte å mestre på som antatt, eller at barnets psykiske helse i større grad avhenger av fungerende interaksjon med forelderens, enn mestringsstil (Howell et al., 2015, s. 304). Dette står derfor i kontrast til Kristensen og kollegenes utspill.

Nyorientering handler om hva som må håndteres som følge av tapet, og hvordan (Stroebe & Schut, 1999, s. 214). Hva må barn håndtere som følge av tapet? Kristensen og kolleger (2021) holder frem at DPM-R er den best tilgjengelige modellen for hvordan barnets sorgprosess påvirkes av forelderens. Stroebe og Schut (2015) bruker eksempler med utgangspunkt i foreldres sorg over tap av felles barn. Under vil det skisseres hvordan presten kan bruke DMP-R som en ramme til for barns sorg på individnivå, og relasjonen til forelderens på familienivå. I skjemaet under vil kunnskap fra sorgteori, krisepsykologi og analysene implementeres i DPM-R for å vise hvordan presten kan bidra til barnets sorgprosess i en familiekontekst.

7.2 DPM-R med eksempler fra barns sorg

I mangel av eksempler som er relevante for barns sorg, følger to tabeller med eksempler på hvordan presten kan benytte perspektiver fra DPM-R for å hjelpe barnets sorgprosess.

Tapsorientering

Individnivå

1. Akseptere tapets virkelighet

Presten kan anbefale at barnet er med på syning og gravferd, og tilrettelegge for barns deltakelse. Syning kan hjelpe barn å forstå dødens endelighet. Ved hjelp av kunnskap om hvordan barnet best forberedes, følges og får bearbeidet opplevelsene sine, kan presten gjøre ritualene så forståelige og forutsigbare for barnet som mulig.

2. Erfare sorgens smerte

Presten kan understreke at barn trenger hjelp til å forstå sine egne og andres følelser. Presten kan forklare forelderen at barns trygghet på egen evne til å jobbe seg gjennom vanskelige følelser korrelerer med adaptiv tilpasning til tapet.

3. Tilpasse seg livet uten avdøde

Barnet trenger å tilpasse seg endringene i hverdagen. Barnets tilpasning påvirkes av relasjonen til forelderen, og det er viktig med åpen kommunikasjon, hvor barnet kan fortelle hva det føler. For mange barn kjennetegnes sorgprosessen av raske vekslinger, som innebærer at de tar nødvendige pauser fra sorgen.

4. Relokalisere avdøde emosjonelt og gå videre

DPM-R sier at å finne rom for den avdøde i den nye tilværelsen kan dempe sorgsymptomer. Barn kan trenge hjelp til å finne måter å fortsette båndet til avdøde på. Ettersom at barn tenker konkret, kan konkrete symboler være til hjelp. Barn kan ha spirituelle tanker om at avdøde er med dem.

Familienivå

1. Familien aksepterer tapets virkelighet

Presten kan råde forelderen til å inkludere barna i ritualene. Å bli inkludert kan bidra til at barna føler seg anerkjent som sørgende, i tillegg til at det gir grunnlag for felles opplevelser med forelderen. Presten kan vise ved modellering hvordan familien kan gjøre små ritualer sammen som å tenne lys for avdøde.

2. Dele smerten sorgen gir

Presten kan gi familien mulighet til å snakke sammen om følelsene rundt tapet ved å anbefale at barna er med i sørgesamtalen. Presten kan forsøke å skape en trygg ramme, og bidra til en familiesamtale preget av åpen kommunikasjon. Barn kan trygges på at de ikke trenger å skjule følelsene sine.

3. Felles tilpasning til et liv uten avdøde

Forelderens varme og oppdragelsesstil kan påvirke familiens tilpasning positivt. Forelderens kapasitet til å håndtere barnets sorg kan svekkes av sekundære stressorer. Dersom presten har god kompetanse på å samtale med barn kan presten benytte modellering og gi råd om samtaleteknikker som speiling etc.

4. Relokalisere avdøde i en familiekontekst

DPM-R skriver at tilpasningen til det nye livet kan gå raskere dersom familiemedlemmenes relokalisering går i takt. Presten kan gi råd for hvordan familien sammen kan finne rom for avdøde i den nye tilværelsen.

Nyorientering

Individnivå

1. Akseptere den endrede livssituasjonen

Presten kan anbefale forelderen å holde fast ved rutiner, som skaper forutsigbarhet for barnet.

2. Ta pause fra sorgen og smerten

Barn med et «normalt» sorgforløp vil ha lettere for å gå inn og ut av sorgen enn voksne.

3. Mestres endringer som følge av tapet

Dersom barnets lærer og noen av vennene var i begravelsen kan dette gi en trygghet når barnet skal tilbake på skolen.

4. Utvikle ny identitet, nye roller og relasjoner

For barnet kan dette innebære å akseptere å være morløs/farløs. Barn kan føle seg annerledes enn venner, og kan ha godt av å møte andre barn i samme situasjon, for å føle seg mindre ensomme.

Familienivå

1. Akseptere den endrede familiesituasjonen

Forelderen kan få mindre tid og oppmerksomhet til barnet som følge av sekundære stressorer som dårligere økonomi og flere praktiske oppgaver. I sørgesamtalen kan presten snakke til andre omsorgspersoner om hvordan de kan være med å følge opp barnet i tiden fremover.

2. Interaksjon og felles distraksjon fra sørgeaktiviteter.

Presten kan råde forelderen til å sette av tid til å gjøre noe lystbetont sammen som familie.

3. Felles tilpasning til et liv uten avdøde.

Håndtere endringer i familieroller som følge av tapet. Barn kan få mer ansvar for praktiske gjøremål, for å hjelpe forelderen å fylle det som var avdødes praktiske ansvarsområder.

4. Relokalisere avdøde i en familiekontekst

Finne felles måter og tider for å minnes den døde sammen. Presten kan vise dette gjennom modellering ved å tenne et lys og si avdødes navn. Finne felles aktiviteter for å minnes den døde. Presten kan anbefale konkrete symboler som barn forstår som å feire bursdag, besøke graven osv.

8 Oppsummering og konklusjon

Tap av forelder i ung alder innebærer en stor belastning for de fleste barn (Worden, 1996, s. 9). Barnet mister både en omsorgsperson i barndommen, og all fremtidig omsorg fra forelderen. Støtte i sorgprosessen kan ha en avgjørende betydning for barnet, også på lengre sikt (Dyregrov & Lytje, 2021, s. 12). Barn og sorg er et forskningsfelt i utvikling. Tidligere avhandlinger peker på at prester møter mange barn i sorg, og har mulighet til å bidra til at barn blir involvert i forberedelser og ritualer. For familier hvor en forelder dør brått, kan presten være en av de første profesjonelle familien møter. Andre avhandlinger viser til at prester kan oppleve å ikke ha tilstrekkelig kunnskap om dødsbud, og at presters personlige kunnskap ser ut til å påvirke om barn får et sorgtilbud på linje med voksne. Ifølge Den norske kirke har deres ansatte utdanning til og erfaring med å møte mennesker i sorg.

8.1 Oppsummering

Avhandlingens formål er å identifisere perspektiver fra nyere sorgteori, systematisere erfaringer og forskning fra krisepsykologi og overføre dette til prestens møte med barn i sorg. Dette er gjort gjennom å drøfte tre delspørsmål.

8.1.1 Delspørsmål 1

Det første delspørsmålet: «Hvilke dokumenter regulerer prestens møte med barn i sorg i begravellesuken?» er besvart ved å undersøke hvilke lover, planer og dokumenter fra kirken som omfatter presters møte med barn i sorg. Prestens møte med barn i sorg reguleres blant annet av samarbeid med Politiet, ved varsling av dødsbud og støtte til pårørende i krisesituasjoner (Politidirektoratet, 2020, s. 61; Presteforeningen, 2018, § 4). Prester har ansvar for å forberede og forrette gravferd. I de alminnelige bestemmelsene for gravferd understrekes det at de pårørende har rett til å medvirke (Kirkemøtet, 2002, s. 2). Ifølge trossamfunnsloven (2020, § 3), har barn som kan danne seg egne meninger rett til å medvirke i saker som angår barnets tro.

Trosopplæringsplanen (2010) understreker at kirkens holdning skal preges av barns rett til medvirkning (Kirkerådet, 2010, s. 8, 28).

I masteravhandlingen i diakoni, konkluderte Inga Mari Ramsfjell-Kind (2011) med at kirkens tilbud til barn som etterlatte virket tilfeldig, og preget av de kirkelige ansattes personlige erfaring og kunnskap (Ramsfjell-Kind, 2011, s. 81). På bakgrunn av at det ble funnet så få dokumenter om kirkens og presters møte med barn i sorg, er det mye som tyder på at kirkens tilbud til etterlatte barn fortsatt er tilfeldig. Derfor er det vanskelig å vite om Dnk praktiserer visjonen sin om at barn er fullverdige medlemmer av kirken. Dette avdekker et behov for praktisk-teologisk forskning på hvordan kirken kan sikre barns medvirkning i forbindelse med dødsfall i nær familie.

Fordi det ble funnet lite materiale på presters møte med barn i kriser, ble Kirkerådet kontaktet for å få tilgang til dokumenter prester i jobb har tilgjengelig. Svaret fra Kirkerådet inneholdt ett dokument, «Barn og unge i akutt krise». Dette dokumentet ble analysert sammen med «Sjekkliste for dødsbud». Analyse 1 pekte på flere viktige momenter som at presten raskt må dra til de etterlatte, at det er viktig å gi informasjon på en omsorgsfull måte, og at barn ivaretas best av voksenpersoner de er trygge på. Videre ble analysen drøftet i kapittel 5 i lys av perspektiver fra krisepsykologi, noe som belyste områder hvor dokumentene kunne vært forbedret. Begge dokumentene synes å mangle en beskrivelse av hvordan man kan formidle dødsbud til barn som ikke forstår hva død innebærer, nyansering av barns forståelse på ulike alderstrinn, eksempler på vanlige reaksjoner i krise hos voksne og barn, samt utdyping av hvor mye informasjon barn i ulike aldre kan få. Det at dokumentene ikke omfatter dette, kan skyldes at kunnskap om dette forutsettes kjent.

Sjekklisten bærer preg av å være skrevet til voksne, men kan med noen justeringer også brukes ved formidling av dødsbudskap til barn. Mens sjekklisten gir presten ansvaret for å bestemme om barn skal være til stede ved dødsbud, anbefaler Dyregrov at barn inkluderes dersom de er hjemme. Aune og Meisal (2022) hevder at kirken og prester har mye taus kunnskap. Når det gjelder å møte barn i sorg har kapittel 5 pekt på et behov for utbedring av dokumentene, skriftliggjøring av eksisterende erfaring, kunnskap og kompetanse. Ved erfaringsdeling og skriftliggjøring av taus kunnskap kan kirken nyttiggjøre seg presters erfaringsbaserte kunnskap.

8.1.2 Delspørsmål 2

Kapittel seks omfatter en drøfting av delspørsmål 2: «Hvordan kan kirken og presten bidra i den akutte sorgfasen for barn som har mistet en forelder?». Drøftingen tar utgangspunkt i analyse 2. Begge artiklene i analysen peker på at forelders evne til å støtte barnet og oppdragelse har innflytelse på barnets sorgprosess. Analysen viste at forelderens egen sorgprosess kan føre til mindre kapasitet til å håndtere barnets sorgprosess, og at foreldre som blir støttet i sin sorg, kan få økt kapasitet til å støtte barnet. Dette viser at prestens kan bidra til barnets sorgprosess gjennom å støtte og gi råd til forelderens. Barnets tilpasning kan påvirkes positivt av åpen kommunikasjon med forelderens og at forelderens lærer kommunikasjonsteknikker. Dersom presten har kunnskap i og erfaring med å kommunisere med barn i sorg, kan presten benytte modellering. Ved å dele sørgesamtalen i to kan presten både la barna fortelle om sine opplevelser rundt tapet, og snakke med forelderens og eventuelt andre voksne om hvordan barna håndterer tapet. På denne måten kan presten også sikre at flere voksne vet hvilke behov barna har i tiden etter tapet.

Kirken forvalter dødsritualer som syning og gravferd. Barn kan være opptatt av å bli inkludert i ritualer og anerkjent som sørgende. Ritualers kraft ligger i at de bringer forutsigbarhet. For barn kan forelderens begravelse være den første gravferden barnet deltar i, noe som tyder på at presten kan bidra ved å gjøre ritualer så forutsigbart som mulig. I tillegg til at barnet må forklares detaljert hva som skal skje i ritualene, kan presten anbefale at barnet følges av en støtteperson og får snakket om opplevelsene sine i etterkant. Analyse 2 fant at religiøsitet og spiritualitet korrelerer med adaptiv tilpasning. Ritualer kan ha en kosmologisk funksjon ved å knytte an til noe større. Analysen har pekt på at mange barn kan ha spirituelle tanker om avdøde. Presten kan snakke med barnet om dette, og hjelpe familien til å finne enkle rituelle handlinger de kan gjøre sammen. Ritualer kan ha en terapeutisk funksjon ved å uttrykke følelser en ikke har ord for. Ved å inkludere og tilrettelegge ritualene for barnet, kan presten bidra til at barnet føler seg anerkjent som sørgende, og kan få en sosial funksjon av ritualene. Ved å ta utgangspunkt i verdiene involvering og forståelighet, kan presten tilstrebe at barnet ikke blir en statist, men en likeverdige begravelsesdeltaker.

8.1.3 Delspørsmål 3

Det sjuende kapitlet har behandlet det siste delspørsmålet: «Hvordan kan presten anvende perspektiver fra den reviderte versjonen av toprosessmodellen for å hjelpe barn i sorg?». DPM-R siteres i mange forskningsartikler, men nevnes ofte kort, uten å utdypes. Faseteoriene kan være skadelige for etterlatte som ikke følger faser. Barns sorgprosess fasiliteres av voksne. Derfor kan det gi mer mening å se på hvordan barns sorg utspiller seg i en familiekontekst, enn å se på barnets sorgprosess isolert. DPM beskrives av flere som den beste tilgjengelige teorien på sorgfeltet. DPM-R påstås å være en familiemodell for sorg, men bærer preg av å være utviklet på bakgrunn av forskning om et par som har mistet et felles barn. Selv om DPM-R gir få eksempler på barns tilpasning, kan den gi en ramme for å forstå sorg i familiekontekst. En forelder som mister ektefellen sin, må håndtere både tapsorienterte- og nyorienterte stressorer på individ- og familienivå, noe som kan prege kapasiteten til å hjelpe barnet.

I kapittel 7 er det forsøkt vist hvordan eksempler fra barnets perspektiv ville vært. Ved at presten både fokuserer på den voksnes og barnets sorg, kan presten bidra ved å gi råd til den voksne, men også hjelpe barnet å fortolke situasjoner og egne og andres reaksjoner. DPM-R tar utgangspunkt i sorgarbeidsteorien, men rommer også spennet de etterlatte lever i, mellom å fokusere på tapet, og å fokusere på livet fremover. Dette er særlig relevant for barn, fordi de kan oppleve at sorgen kommer tilbake når barnet har oppdaget en ny side ved seg selv. På bakgrunn av dette kan presten benytte modellen, ikke bare til å si noe om den akutte fasen, men også hjelpe de etterlatte å se fremover.

8.1.4 Konklusjon

Avhandlingen har gjennom delspørsmål 1 vist at Kirken har få praktiske dokumenter om presters møte med barn i sorg, og at de som fins kan utbedres og nyanseres. I mangel og påvente av skriftliggjøring av presters tause kunnskap om å ivareta barn i sorg, kan prester nyttiggjøre seg krisepsykologisk forskning og erfaring. Det er ikke funnet dokumenter om barns rettigheter som etterlatte, som tilsvarer de barn som pårørende har. Dette peker på et behov for at kirken utarbeider dokumenter for hvordan presters konkrete møter med barn i sorg kan ivareta trossamfunnslovens og kirkens visjon om barns rett til medvirkning. Barns sorg er et forskningsfelt i utvikling, og kirken må følge denne utviklingen dersom den skal fortsette å være en aktuell samfunnsaktør på krise- og sorgfeltet.

Videre har avhandlingen vist at prester kan bidra i barnets akutte sorgfase gjennom å ha kunnskap om barns følelser, forståelse, behov og informasjonsbehov, og veilede den gjenlevende forelderen. Ved at presten legger til rette for og anbefaler forelderen å inkludere barn i forberedelser og ritualer, kan barnet oppleve å bli tatt på alvor som sørgende. Ritualer som kan bidra til tilpasning dersom barnet forberedes tilstrekkelig, støttes underveis og etterpå. Ritualene legger til rette for religiøsitet og spiritualitet, som kan korrelere med tilpasning.

Presters sorgforståelse kan påvirke hvordan de møter familier i sorg. I avhandlingen er det vist at DPM-R ikke er laget med tanke på barn, men likevel kan gi presten en bedre forståelse av barns sorg i en familiekontekst. Dette viser hvorfor presten også må fokusere på å støtte forelderens sorg, fordi det gi forelderen økt kapasitet til å støtte barnet. Presten kan også bruke DPM-R til å forklare sorgprosessen for etterlatte på en gjenkjennelig måte.

Presten kan møte og ivareta barn under dødsbud ved å ha kunnskap om barns følelser, forståelse, behov og informasjonsbehov, anerkjenne dem som sørgende, og ta til orde for at barn medvirker og blir inkludert i forberedelser og ritualer. Ved å inkludere barn i sørgesamtalen kan familien snakke sammen om tapet. Ritualer som syning og gravferd kan ha kosmologiske-, terapeutiske- og sosiale funksjoner som bidrar til tilpasning dersom barnet forberedes tilstrekkelig, støttes underveis og etterpå. Ved å støtte både barnet og forelderen, kan dette påvirke barnets tilpasning positivt, ettersom at familiemedlemmers sorgprosesser påvirker hverandre.

8.1.5 Oppgavens svakheter og implikasjoner for videre forskning

Avhandlingen omfatter to dokumenter om presters møte med etterlatte i akutt sorg. Av litteratursøkene ble ett brukt, og det inkluderte to artikler. Det smale utvalget av dokumenter og artikler i avhandlingens analyser, er en svakhet ved avhandlingen.

Avhandlingen er avgrenset til barn mellom 6 og 12 år. Med tanke på de store forskjellene i barns behov og forståelse på disse årene, er det behov for utforskning også av hvordan prester kan møte mindre barn og ungdommer i sorg. Avhandlingen har rettet seg mot relasjonen mellom barnet og gjenlevende forelder. Det er også behov for å se på dynamikken mellom søsken i sorg og hvordan de eventuelt påvirker hverandres sorgprosesser. I tillegg kan det være nyttig å se nærmere på forskjellen på gutter og jenters sorg og å miste mor kontra far. I avhandlingen påpekes et behov for praktisk-teologisk forskning på hvordan prester møter barn i sorg. Det ville vært interessant å se på hvordan de ulike yrkesgruppene i kirken kan bidra til barns tilpasning til tap. Utover dette kan det undersøkes hvordan kirken kan bidra mot andre tapsopplevelser barn kan ha, som foreldrenes skilsmisse, eller å miste begge foreldre.

9 Litteratur

Aune, N. Å. & Meisal, S. K. (2022). *Når det ringer på døren og livet snus på hodet: Hva slags kunnskap bruker presten når det overleveres et dødsbudskap?* [Masteroppgave, Nord Universitet]. Presteforeningen. <https://www.prest.no/wp-content/uploads/sites/2/2022/10/Masteroppgave-Meisal-og-Aune.pdf>

Austad, A. (2017). Nyere sorgforståelse og ulike sorgmodeller. *Omsorg: Nordisk tidsskrift for Palliativ Medisin*, 2017(1), 5-10.

Baumeister, R. F. & Leary, M. R. (1997). Writing narrative literature reviews. *Review of General Psychology*, 1(3), 311–320. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.1.3.311>

Bergem, A. K. (2018). *Når barn er pårørende*. Gyldendal.

Bergman, A. S., Axberg, U. & Hanson, E. (2017). When a parent dies—a systematic review of the effects of support programs for parentally bereaved children and their caregivers. *BMC Palliative Care*, 16(1), 1-15. <https://doi.org/10.1186/s12904-017-0223-y>

Björklund, L & Eriksson, B. (2001). *Barnet i mötet med livets mörka sidor*. Verbum.

Bollig, G., Frank, S., Kastberg, I. & Bachmann, K. H. (2018). *Sidstehjælp – omsorg ved livets afslutning*. Munksgaard.

Brottveit, Å. (2003). Helt naturlig?: Sorg og dødsritualer i et krysskulturelt perspektiv. I K.E. Bugge, H. Eriksen & O. Sandvik (Red.). *Sorg*. (s. 86-103). Fagbokforlaget.

Bråten, B. (2019). Døden, et kirkelig anliggende?. I B. H. Gripsrud og L. Thoresen (Red.). *Alt som lever må dø* (s. 55-83). Spartacus.

Burrell, L. V., Mehlum, L. & Qin, P. (2020). Educational attainment in offspring bereaved by sudden parental death from external causes: a national cohort study from birth and throughout adulthood. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 55, 779–788.

<https://doi.org/10.1007/s00127-020-01846-4>

Danbolt, L. J. (2002). *Den underlige uka*. Verbum.

Danbolt, L. J. (2010). Sørgesamtalen som sjelesorg. *Tidsskrift for Sjelesorg*, 2010(4), 310-321.

Danbolt, L. J. (2014). Hva er religionspsykologi?: Begrepsavklaringer i en nordisk kontekst. I L. J. Danbolt, L. G. Engedal, K. Hestad, L. Lien & H. Stifoss-Hansen (Red.), *Religionspsykologi* (s. 17-31). Gyldendal Akademisk.

Danbolt, L. J. & Stifoss-Hanssen, H. (2014). Ritualisering: Å skape mening gjennom symbolske handlinger. I L. J. Danbolt, L. G. Engedal, K. Hestad, L. Lien & H. Stifoss-Hansen (Red.). *Religionspsykologi* (s. 203-215). Gyldendal Akademisk.

Den norske kirke. (2018a, 25. april). *Barn, død og sorg*. Ressursbanken.

<https://ressursbanken.kirken.no/nb-NO/2018/barn-dod-og-sorg/#na>

Den norske kirke. (2018b). *HMS-rutiner ved dødsbud*.

<https://kirken.no/globalassets/bispedommer/oslo/hms-rutiner-ved-d%C3%B8dsbud.pdf>

Den norske kirke. (2022, mai). *Årsrapport 2021*.

<https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkeradet/arsmeldinger/%C3%A5rsrapport%20den%20norske%20kirke%202021.pdf>

Den norske kirke. (2023a). *Begravelse i kirken – En personlig seremoni*.

<https://kirken.no/nb-NO/begravelse-seremoni-i-den-norske-kirke/en-personlig-seremoni/>

Den norske kirke. (2023b). *Kirkens tilbud til deg ved sorg og dødsfall*. <https://kirken.no/nb-NO/begravelse-seremoni-i-den-norske-kirke/til-pororende-i-sorg/>

Den norske kirke. (2023c). Ressursbanken. <https://ressursbanken.kirken.no/>

Dyregrov, A. (2008). Å gi dødsbudskap: rammer og fremgangsmåte. I K. Dyregrov & A. Dyregrov (Red.), *Krisepsykologi i praksis*. Fagbokforlaget.

Dyregrov, A. (2010). *Å ta avskjed: ritualer som hjelper barn gjennom sorg*. Fagbokforlaget.

Dyregrov, A. & Dyregrov, K. (2016). Barn som mister foreldre [Children who lose parents]. *Scandinavian Psychologist*, (3), 1-21. <https://psykologisk.no/sp/2016/06/e9/>

Dyregrov, A. & Lytje, M. (2021). *Håndbok i barns sorg*. Fagbokforlaget.

Dyregrov, A. & Straume, M. (2021). Behandling av komplisert sorg hos barn. I P. Kristensen, K. Dyregrov & A. Dyregrov (Red.), *Sorg og komplisert sorg* (s. 202-218). Fagbokforlaget.

Dyregrov, A. (2021). Komplisert sorg hos barn og unge. I P. Kristensen, K. Dyregrov & A. Dyregrov (Red.), *Sorg og komplisert sorg* (s. 91-103). Fagbokforlaget.

Ekvik, S. (2010). *Tårer uten stemme: når barn er blant dem som sørger*. Verbum.

Ferrari, R. (2015). Writing narrative style literature reviews. *Medical Writing*, 24(4), 230-235. <https://doi.org/10.1179/2047480615Z.000000000329>

Freud, S. (2011). Sorg og melankoli (S. Dahl, Overs.). I I. Engelstad & J. Øverland (Red.), *Mellom psykoanalyse og litteratur* (s. 137-149). Gyldendal. (Opprinnelig utgitt 1917).

Gadamer, H-G. (2001). Fra sannhet og metode (E. B. Hagen, Overs.). I S. Lægred & T. Skorgen (Red.), *Hermeneutisk lesebok* (s. 115-136). Spartacus. (Opprinnelig utgitt 1960).

Graff-Kallevåg, K. & Kaufman, T. S. (2018). Bricolage og byggeklosser: når ressurser fra kirkens tradisjon gjøres tilgjengelig i trosopplæringen. I K. Graff-Kallevåg & T. S. Kaufman (Red.). *Byggekloss-spiritualitet?: en studie av spiritualitet i Den norske kirkes trosopplæring*. (s. 230-246). IKO-forlaget.

Gravplassloven. (1996). *Lov om gravplasser, kremasjon og gravferd* (LOV-1996-06-07-32). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1996-06-07-32>

Greenhalgh, T., Thorne, S. & Malterud, K. (2018). Time to challenge the spurious hierarchy of systematic over narrative reviews?. *European Journal of Clinical Investigation*, 48(6), 1-6. <https://doi.org/10.1111/eci.12931>

Grevbo, T. J. S. (2006). *Sjelesorgens vei: en veiviser i det sjelesørgeriske landskap - historisk og aktuelt*. Luther.

Grung, A. H., Danbolt, L. J. & Stifoss-Hanssen, H. (2016). Sjelesorg på plass: på sporet av dagens sjelesorgpraksis i Den norske kirke. *Tidsskrift for praktisk teologi*, 33(1), 28-43. <https://doi.org/10.48626/tpt.v33i1.5188>

Hansen, U. T. (2018). *Dødsbud: Om underretninger ved pludselige dødsfald*. Eksistensen.

Helsedirektoratet. (2016, februar). *Mestring, samhörighet og håp: Veileder for psykososiale tiltak ved kriser, ulykker og katastrofer*.

<https://helsedirektoratet.no/retningslinjer/mestring-samhorighet-og-hap-veileder-for-psykososiale-tiltak-ved-kriser-ulykker-og-katastrofer>

Helsedirektoratet. (2019, januar). *Informasjon og støtte til barn som pårørende*.

<https://www.helsedirektoratet.no/veiledere/parorendeveileder/informasjon-og-stotte-til-barn-som-parorende>

Helsepersonelloven. (1999). *Lov om helsepersonell* (LOV-1999-07-02-64). Lovdata.
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-07-02-64?q=helsepersonelloven>

Howell, K. H., Shapiro, D. N., Layne, C. M., & Kaplow, J. B. (2015). Individual and psychosocial mechanisms of adaptive functioning in parentally bereaved children. *Death Studies*, 39(5), 296-306. <https://doi.org/10.1080/07481187.2014.951497>

Jacobsen, D. I. (2022). *Hvordan gjennomføre undersøkelser?: innføring i samfunnsvitenskapelig metode* (4. utg.). Cappelen Damm akademisk.

Jiao, K., Chow, A. Y. & Chen, C. (2021). Dyadic relationships between a surviving parent and children in widowed families: A systematic scoping review. *Family process*, 60(3), 888-903. <https://doi.org/10.1111/famp.12610>

Jørgensen, B. (2012). *Kirkens diakonale arbeid i møte med barn som sørger etter tap av forelder* [Masteroppgave, Det teologiske menighetsfakultet]. MF Open.
<http://hdl.handle.net/11250/161187>

Kaufman, T. S. (2018). «Og så var det lov å gå en sånn runde»: bønnevandringen som mulighetsrom. I K. Graff-Kallevåg & T. S. Kaufman (Red.). *Byggekloss-spiritualitet?: en studie av spiritualitet i Den norske kirkes trosopplæring*. (s. 100-128). IKO-forlaget.

Kaufman, T. S. & Danbolt, L. J. (2020). Hva er praktisk teologi?. *Tidsskrift for praktisk teologi*, 37(1), 6-18. <https://doi.org/10.48626/tpt.v37i1.5301>

Kirkemøtet. (2002). *Ordningen for Gravferd: Alminnelige bestemmelser*. Den norske kirke.
https://kirken.no/globalassets/bispedommer/oslo/dokumenter/liturgi_gravferd_03_bokmaal.pdf

Kirkerådet. (2010). *Plan for trosopplæring: Gud gir – vi deler*. Den norske kirke.
<https://kirken.no/globalassets/fellesrad/trondheim/menigheter/byasen/barnarbeid--trosopplaring/trosopplaringsplanen-gud-gir-vi-deler.pdf>

Kirkerådet. (2015, desember). *Barn og unge i akutt krise*. Se «Vedlegg 1».

Kirkerådet. (2022). *Kirkerådets innspill til totalberedskapskommisjonen*. Den norske kirke.
<https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkeradet/2022/mai/kr%2038.422%20kirker%C3%A5dets%20innspill%20til%20totalberedskapskommisjonen.pdf>

Kjems, L. (2020). Børn som begravelsesmenighed. *Kritisk forum for praktisk teologi*, 2020(161), 46-56.

Klass, D., Silverman, P. R. & Nickman, S. L. (Red.). (1996). *Continuing bonds: New understandings of grief*. Taylor & Francis.

Kreftforeningen. (2022, desember). *Barn og ungdom som pårørende*.
<https://kreftforeningen.no/rad-og-rettigheter/barn-og-ungdom/barn-og-ungdom-som-paerørende/>

Kristensen, P., Dyregrov, K. & Dyregrov, A. (Red.). (2021). *Sorg og komplisert sorg*. Fagbokforlaget.

Kristensen, P. (2021). Fra normal til komplisert sorg. I P. Kristensen, K. Dyregrov & A. Dyregrov (Red.), *Sorg og komplisert sorg* (s. 38-48). Fagbokforlaget.

Kristensen, P. (2021). Sorg og komplisert sorg – en introduksjon. I P. Kristensen, K. Dyregrov & A. Dyregrov (Red.), *Sorg og komplisert sorg* (s. 15-20). Fagbokforlaget.

Kristensen, P., Dyregrov, K. & Dyregrov, A. (2021). Nyere forståelse av sorg. I P. Kristensen, K. Dyregrov & A. Dyregrov (Red.), *Sorg og komplisert sorg* (s. 23-37). Fagbokforlaget.

Kübler-Ross (1973). *Før livet ebber ut* (E. Eckhoff, Overs.). Gyldendal.

Lytje, M. & Dyregrov, A. (2019). The price of loss—a literature review of the psychosocial and health consequences of childhood bereavement. *Bereavement Care*, 38(1), 13-22.
<https://doi.org/10.1080/02682621.2019.1580854>

Mannarino, A. P. & Cohen, J. A. (2011). Traumatic loss in children and adolescents. *Journal of Child & Adolescent Trauma*, 4(1), 22-33. <https://doi.org/10.1080/19361521.2011.545048>

Neimeyer, R. A. (Red.). (2001). *Meaning reconstruction & the experience of loss*. American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10397-000>

Okkenhaug, B. (2002). *Når jeg ser ditt ansikt: innføring i kristen sjelesorg*. Verbum.

Politidirektoratet. (2020, februar). *Politiets beredskapssystem del I: Retningslinjer for politiets beredskap*. Politiet. <https://www.politiet.no/globalassets/05-om-oss/03-strategier-og-planer/pbsi.pdf>

Presteforeningen. (2018). *Særavtale om beredskap*. <https://www.prest.no/saeravtale-om-beredskap/>

Presteforeningen. (2020). *Sjekkliste ved dødsbud*. <https://prest.no/wp-content/uploads/sites/2/2020/01/Sjekkliste-d%C3%B8dsbud.pdf>

Ramsfjell-Kind, I. M. (2011). *Barn i sorg - Den norske kirkes ansvar? Hva formidler Den norske kirke om sorgarbeid for barn?: En kvalitativ studie av Kirkemøtets føringer og diakonal menighetspraksis* [Masteroppgave, VID Vitenskapelige Høgskole]. VID: Open. <http://hdl.handle.net/11250/98088>

Røkholt, E. G., Bugge, K.E., Sandanger, H., Sandvik, O. & Hansson, K. (2018). Forhold som påvirker sorg. I E. G. Røkholt, K. E. Bugge, O. Sandvik & H. Sandanger (Red.), *Sorg* (2. utg.). (s. 53-73). Fagbokforlaget.

Sandvik, O., Røkholt, E. G., Bugge, K. E. & Sandanger, H. (2018). Noen begreper og teorier om sorg. I E. G. Røkholt, K. E. Bugge, O. Sandvik & H. Sandanger (Red.), *Sorg* (2. utg.). (s. 31-52). Fagbokforlaget.

Shapiro, D. N., Howell, K. H. & Kaplow, J. B. (2014). Associations among mother–child communication quality, childhood maladaptive grief, and depressive symptoms. *Death Studies*, 38(3), 172-178. <https://doi.org/10.1080/07481187.2012.738771>

Stabrun, E. J. (2014). *Bud bærer: samtaler ved plutselig død*. Gyldendal akademisk.

Statistisk sentralbyrå. (2022a, 15. juni). 06929: *Den norske kirke. Andel kirkelige gravferder av døde 2021* [Statistikk].

<https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/religion-og-livssyn/statistikk/den-norske-kirke>

Statistisk sentralbyrå. (2022b, 9. mars). 05379: *Døde og dødelighet. Døde i alt 2021* [Statistikk]. <https://www.ssb.no/befolkning/fodte-og-dode/statistikk/dode>

Stroebe, M. & Schut, H. (1999). The dual process model of coping with bereavement: Rationale and description. *Death studies*, 23(3), 197-224.

<https://doi.org/10.1080/074811899201046>

Stroebe M., Finkenauer C., Wijngaards L., Schut H., van den Bout J. & Stroebe, W. (2013). Partner-oriented self regulation among bereaved couples: The costs of holding in grief for the partner's sake. *Psychological Science*, 24, 395–402.

<https://doi.org/10.1177/095679761245738>

Stroebe, M. & Schut, H. (2015). Family matters in bereavement: Toward an integrative intra-interpersonal coping model. *Perspectives on Psychological Science*, 10(6), 873-879.

<https://doi.org/10.1177/1745691615598517>

Stroebe, M., & Schut, H. (2016). Overload: A missing link in the dual process model?. *OMEGA-Journal of Death and Dying*, 74(1), 96-109.

<https://doi.org/10.1177/0030222816666540>

Stroebe, M., Schut, H., & Boerner, K. (2017). Cautioning health-care professionals: Bereaved persons are misguided through the stages of grief. *OMEGA-Journal of death and dying*, 74(4), 455-473. <https://doi.org/10.1177/0030222817691870>

Sveistrup, U. (2016). *Når pårørende er barn: En studie av barns sorg- og kriseopplevelse knyttet til tap ved død* [Masteroppgave, Det teologiske menighetsfakultet]. MF Open.

<http://hdl.handle.net/11250/2402080>

Søfting, G. H., Dyregrov, A., & Dyregrov, K. (2016). Because I'm Also Part of the Family. Children's Participation in Rituals After the Loss of a Parent or Sibling: A Qualitative Study From the Children's Perspective. *OMEGA - Journal of Death and Dying*, 73(2), 141-158.

<https://doi.org/10.1177/0030222815575898>

Tjenesteordning for menighetsprester. (2022). *Tjenesteordning med kvalifikasjonskrav for menighetsprester* (21/01347-35). Den norske kirke.

<https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/lover-og-regler/tjenesteordning%20med%20kvalifikasjonskrav%20for%20menighetsprester%202022.pdf>

Trossamfunnsloven. (2020). *Lov om tros- og livssynssamfunn* (LOV-2020-04-24-31).

Lovdata. https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2020-04-24-31#KAPITTEL_3

Worden, J. W. (1996). *Children and grief—when a parent dies*. Guilford Press.

10 Vedlegg

10.1 Vedlegg 1: «Barn og unge i akutt krise»

Kirkebakken (/nb/)

(/secure/ui/CMS/#context=epi.cms.contentdata:///7165)

Søk etter personer, skjema, etc.

MENY

Barn og unge i akutt krise

14.12.15 Kirkerådet (sekretariat) (/nb/styring-og-organisasjon/rad-og-enheter/finn-enheter/kirkeradet1/)

Ulykker og katastrofer rammer brått og uventet. Hvordan møter kirken mennesker som står i slike situasjoner?

Oppfølging av barn

Oppfølging av ungdom

Når de involverte eller pårørende opplever en hendelse som livstruende, kaller vi den traumatisk. Livet blir revet i stykker. De som rammes må gjerne gjennom en vanskelig og tung periode. Kanskje blir livet aldri det samme igjen.

Howdan hjelper vi mennesker best i denne første akutte fasen? Det første eller de par første døgnene gjelder: Informasjon i en omsorgsfull setting. All erfaring viser at det er viktig å komme raskt til. Det gir den beste hjelp og støtte. Henvendelser om akutte hendelser kan derfor ikke vente "til det passer", men må håndteres umiddelbart.

Teksten som følger her, er hentet ut av en veiledning utarbeidet i 2011 av beredskapsleder Petter Skants i Sjømannskirken / Norsk kirke i utlandet.

Oppfølging av barn

Hovedregel: Gi omsorg, ha trygge rammer, gi alderstilpasset informasjon, skjerm for inntrykk.

Skolebarn har i større grad mulighet til å sette ord på følelser og er som regel mer opptatt av hendelsesforløp, skyld og urettferdighet. En økt forståelse for hendelsen gir større mulighet for forståelse, men også for mer angst. Redsel for gjentagelse er vanlig, ikke minst media med alle sine reipriser gir dessverre mange "bekreftelser" på at dette er en begrunnet redsel. Det er derfor viktig at barn ser nyhetssendinger sammen med noen som kan tolke det som formidles. Positivt gir mulighet større barn har til å påvirke og velge dem opplevelsen av mer kontroll enn for mindre barn.

Støttearbeidet for barn skjer best av foreldrene eller andre voksenpersoner barnet var trygge på før hendelsen. Det er viktig at disse forsøker å være rolig og at de tilbringer mye tid sammen med barnet. Barnet må gis omsorg og kjærlighet og gis forsikring om at barnet er trygt (hvis det er det). Tapte kosedyr bør erstattes. Fokuser informasjonen til barnet om hvordan det har gått med personer barnet kjenner som har vært involvert og fortell gjerne om positive sider ved oppfølgingsarbeidet etter hendelsen. Vær oppmerksom på hva barnet overhører, det gjelder både samtaler mellom voksne som barnet ikke forstår og informasjon formidlet gjennom media, TV-bilder gjør særlig sterke inntrykk.

Det er i det hele viktig å hjelpe barnet til å se positive ting i framtiden og i nærmiljøet, håp kan også gi barn mulighet til mestring av utfordrende situasjoner.

Oppfølging av ungdom

Hovedregel: Behandle dem som voksne og støtt dem som barn. Gi ungdom mer oppmerksomhet enn de ber om og særlig viktig er det å huske å informere og ta ungdom med på råd og diskusjoner.

Ungdom har et reaksjonsmønster som mer ligner voksnes. De har ofte intense følelser, men har vanskelig for å få uttrykt dem, eller de kan få dramatiske uttrykk. Ungdom strever ofte med å få grep om akutte hendelser. De kan være svært fordømmende i sin holdning og stille urimelige krav til rednings- og oppfølgingspersonell.

Ungdoms utfordring er at de er midt mellom barn og voksne. De vil gjerne være voksne og tar ofte tilsynelatende hendelser som voksne. "Tenåringen takler virkelig situasjonen bra", kan det sies. Men ofte har ungdom mer barnlige reaksjoner enn de gir inntrykk av. Samtidig som det er "flaut" å vise at de reagerer og de vil heller ikke være til bry for de voksne. De skjønner at de voksne har mer enn nok med sitt. Du finner ofte ungdom i ytterkanten av ringen, litt tilbaketrukket. Men oppmerksomheten er på topp, de får med seg hvert ord i sin tilsynelatende uinteressethet.